

Bogdan Sekściński

Polskie drogi do socjalizmu : sowietyzacja kupiectwa na Lubelszczyźnie (1944-1954)

Studia Ełckie 13, 175-228

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POLSKIE DROGI DO SOCJALIZMU. SOWIETYZACJA KUPIECTWA NA LUBELSZCZYŹNIE (1944-1954)

Okres Polski Ludowej – to czasy zniewalania i indoktrynacji narodu polskiego przez reżim komunistyczny zarządzający Polską, z nadania i pod dyktando Józefa Stalina, jednego z największych zbrodniarzy XX wieku.

Rzeczpospolita – u schyłku II wojny światowej – po wyjściu spod jarzma okupacji niemieckiej, na mocy porozumień przywódców ówczesnych mocarstw znalazła się pod zaborem Związku Sowieckiego, a rządy w niej zaczęli sprawować komuniści przysłani przez Moskwę. Głównym zadaniem, które zlecił im dyktator bloku komunistycznego była komuni-kacja Polski, przed ostatecznym wchłonięciem jej przez ZSRR.

Lata 1944-1956 to czas intensywnej sowietyzacji Rzeczypospolitej, najpierw w drodze reformy rolnej [1944-1949¹], akcji kontyngentowej [1944-1946²] i nacjonalizacji przemysłu [1944-1948³], a następnie w ramach kolejnych przedsięwzięć takich jak: „bitwa o handel” [1947-

---

Bogdan Sekściński – dr nauk prawnych; pracownik naukowy Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: sb.lublin@onet.eu

¹ To zarazem okres likwidacji polskiego ziemiaństwa, J. Gołaski i in., *Reforma rolna 1944-1945 czy komunistyczna zbrodnia? Dokumenty i materiały. Świadectwa. Wnioski*, Warszawa 2009, s. 2-32.

² Faktycznie „akcja kontyngentowa” była kontynuowana w niektórych regionach Polski nawet jeszcze w 1947 r., np. na Lubelszczyźnie, B. Sekściński, *Represjonowanie chłopów w czasie egzekucji świadków rzeczowych na Lubelszczyźnie w latach 1946-1947*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 21(2009), s. 135, 142, 152-153, 158.

³ J. W. Gołębiowski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, Warszawa 1965, s. 48, 74, 86, 167, 305-308, 323-324; *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948). Materiały źródłowe*, oprac. H. Jędruszcak, t. 1, Warszawa 1967, s. 9.

1948⁴], akcja antykościelna [1947-1956⁵] czy awanturnicza i terrorystyczna kolektywizacja indywidualnego rolnictwa [1948-1956⁶], a przede wszystkim fizyczna likwidacja polskiej opozycji patriotycznej⁷. Akcja forsownej sowietyzacji Polski faktycznie załamała się dopiero po śmierci J. Stalina [marzec 1953 r.] oraz jego namiestnika na Polskę B. Bieruta [marzec 1956 r.] i przejściu władzy w Polsce przez Władysława Gomułkę w październiku 1956 r., który odsunął od steru państwa polskiego prostalinowski triumwirat komunistyczny (Jakub Berman,

---

⁴ A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 206-208; tenże, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005, s. 49-53; P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945-1954. Studium historycznoprawne*, Białystok 2002, s. 120-128; B. Więclawski, *Z działalności Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu 1946-1954*, „Kronika Miasta Poznania” 3(1995), s. 193-222; J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947-1948*, Warszawa 1970; B. Sekściński, *Środki przymusu stosowane przez Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie (1946-1954)*, „Studia Iuridica Lublinensia” (dalej cyt. SIL), 7(2006), s. 215, 218-219; tenże, *Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946-1950)*, „Dzieje Najnowsze” 2(2010), s. 159-160, 169-170. Tzw. „bitwa o handel” – w niektórych rejonach Polski została zapoczątkowana już w 1946 r., np. na Lubelszczyźnie, a trwała – w całej Polsce – nadal także po 1948 r., Archiwum Państwowe w Lublinie – (dalej cyt. APL), zespół archiwalny nr 771, Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Lublinie (1946-1955) – (dalej cyt. ZA-771 DKS-L), sygn. 1-5.

⁵ J. Poksiński, *Przeciw Kościołowi*, „Karta” 9(1992), s. 138; L. Popek, *Reprezje wobec Kościoła katolickiego na Lubelszczyźnie w latach 1944-1956 w świetle dokumentów w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie*, w: *Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944-1956 wobec duchowieństwa katolickiego*, red. Z. Zieliński, M. Peret, Lublin 2000, s. 117; B. Sekściński, *Studenci Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wobec antykościelnej polityki PRL-u (1944-1961)*, „Saeculum Christianum” 1(2010).

⁶ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948-1956 a chłopi*, Warszawa 1998, s. 7-307; tenże, *Polacy a stalinizm 1948-1956*, Warszawa 2000, s. 9-60; A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej 1948-1956*, Warszawa 1993; *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997; K. Kozłowski, *Gryfickie metody skupu zboża i kolektywizacji wsi*, w: *Opór chłopów...*, s. 63-74; T. Skonieczny, *Postawy chłopów wobec koncepcji i poczynań PPR (PZPR) w początkowej fazie kolektywizacji polskiego rolnictwa (1948-1949)*, Słupsk 2009.

⁷ B. Musiał, *Moskwa wybiera Bermana*, „Rzeczpospolita” 91(2009), s. A26-A27.

Hilary Minc, Nusbaum Rubin⁸), a następnie doprowadził m.in. do poprawy stosunków z Kościołem katolickim oraz zaprzestania forsownej

---

⁸ Niektórzy lansują pogląd, iż triumwirat, który zarządzał Polską w okresie stalinizmu tworzyli Bolesław Bierut, Jakub Berman i Hilary Minc – zob. A. Sobór-Świdwerska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009, s. 263. Takie stanowisko jawi się, jako nietrafne, ponieważ żaden Polak w tym czasie faktycznie nie przewodził temu prostałinowskiemu ośrodkowi władzy w Polsce, a na pewno już nie stał na jego czele „niegrzeszący przesadną inteligencją” ani „bystrością” – B. Bierut, chłop ze wsi, który swoją edukację zakończył na piątej klasie szkoły powszechnej – „nie kończąc jej zresztą”, a na dodatek był typem osobnika „dość płytkiego”, „lojalnego i posłusznego”. Prób wmówienia – przez co niektórych historyków – polskiemu społeczeństwu, iż to B. Bierut kierował grupą wykształconych prostałinowskich żydowskich komunistów, z doktoratami i władającymi biegle kilkoma językami obcymi – nie można traktować poważnie, zwłaszcza, że to ci drudzy ponadto mieli stabilne koneksje ze J. Stalinem i jego świtą, a nie B. Bierut, podrzędny „agent sowiecki”. „Władza Bieruta”, jako prezydenta RP i generalnego sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KC PPR), a następnie pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR) była „fasadowa i iluzoryczna” – po prostu był „marionetką”, gdyż jego władza była „pozorna”, a „eksponowanie” jego osoby na tych stanowiskach przez komunistyczny triumwirat żydowski, za aprobatą Stalina – „nie było dziełem przypadku, lecz wynikało z cynicznej kalkulacji” – prosowieckich komunistów żydowskich zarządzających powojenną Polską z woli J. Stalina. Najwidoczniej coś chcieli ugrać, ale im się wówczas to nie udało. Zresztą niełatwo byłoby znaleźć prostałinowskim komunistom narodowości żydowskiej drugiego takiego Polaka, jak B. Bierut, który fałszywie donosiłby na swoich, po to, aby utworzyć im drogę do pełni władzy w Polsce, B. Musiał, *Moskwa wybiera...*, s. A26-A27; A. Werblan, *Stalinizm w Polsce*, Warszawa 1991, s. 53-54; A. Topol, *Rola Bieruta w procesie stalinizacji życia w Polsce na przykładzie wydarzeń 1948 roku*, w: *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, red. M. E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 169-172; *Encyklopedia powszechna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004 – (dalej: *Encyklopedia PWN -2004*); *Powszechna encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA 2009. Faktycznie w latach 1948-1956 Polska zarządzali Jakub Berman, Hilary Minc i Nusbaum Rubin [Roman Zambrowski] – „czołowi działacze komunistyczni lat stalinowskich” narodowości żydowskiej. Wprawdzie nie można zapominać o roli Bolesława Bieruta, ale jego pozycja wobec J. Bermana była w zasadzie podrzędna, gdyż to ten drugi „stymulował pracą organów bezpieczeństwa publicznego” i był postrzegany, jako „Żyd-komunista” – „wszechmocna szara eminencja” w Polsce okresu stalinowskiego, z którą wszystko należało „konsultować”. Jakub Berman nadzór nad „polskimi komunistami” objął już w ZSRR na przełomie 1943/1944 r. Kierował „pracą organizacyjną Polskiego Sztabu Partyzanckiego”. Usiłował nawet ustalać zasady nauczania religii polskich dzieci w szkołach w ZSRR. Faworyzował Bolesława Bieruta, bo ten dał się poznać, jako zaufany donosiciel na swoich rodaków [m.in. napisał donos na Władysława Gomułkę – 10 VII 1944 r.]. Jakub Berman „nie traktował na serio... Polski”, ale „ZSRR, generalissimusa Stalina” – już tak, gdyż posiadał jego poparcie. Sterował akcją odsunięcia W. Gomułki od władzy w 1948 r.,

kolektywizacji polskiej wsi⁹. Od tego czasu datuje się okres dekadencji totalitarnego komunistycznego systemu sprawowania władzy w Polsce, który w 1989 r. zakończył się całkowitym upadkiem rządów komunistów¹⁰ – tym razem polskich.

Tyle, jeśli chodzi o ogólne wprowadzenie do historii minionej, mrocznej epoki peerelowskiej – osnowy wydarzeń, które zostaną przed-

oczywiście w dużym stopniu posługując się B. Bierutem. Bolesław Bierut swoje przemówienia najpierw „dawał” do przeczytania J. Bermanowi – „i dopiero wtedy wygłaszał je pewnie”, a jego pozycja pozostawała stabilna. W. Gomułka nie wykazywał takiej służalczości i uległości, więc został usunięty z zajmowanych stanowisk i uwięziony. W okresie stalinizmu aparat kierowniczy nie tylko PPR, ale i państwa polskiego był zdominowany przez „towarzyszy żydowskich”, z których „część” nawet „nie czuła się związana z narodem polskim”. J. Berman posiadał stałe, bezpośrednie łącze z Moskwą przez telefon „wucze”, którą na bieżąco informował o sytuacji politycznej w Polsce. Natomiast sowietyzację Polski prowadzoną przez towarzyszy żydowskich nadzorował wysłannik Moskwy – mjr/ppłk Aaron Moisejewicz Pałkin. „Władza Bermana... była bezwzględna, po prostu taka, jakiej jeszcze w Polsce z różnych okresów nikt nie posiadał i nie sprawował, mógł kazać aresztować każdego” i „zablokować mu życie” – był „mordercą zza biurka, reżyserem procesów politycznych” polskich opozycjonistów, A. Sobór-Świdzka, *Jakub Berman...*, s. 8-10, 67, 102, 113, 115, 122, 133, 224, 244-245, 258, 266-267, 452, 519; L. Żebrowski, *Jakuba Bermana biografia ulonna*. „Nasz Dziennik” 2010, nr 25, s. 18-19. Jakub Berman m.in., jako tzw. „szara eminencja” zdecydował o kolektywizacji rolnictwa w Polsce, wbrew stanowisku Władysława Gomułki – ówczesnego sekretarza generalnego KC PPR, T. Skonieczny, *Postawy chłopów...*, s. 16. W pełni należy zgodzić się z konstatacją Bogdana Musiała – z Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, iż: „działalność Bermana polegała na instalowaniu w Polsce zbrodniczego reżimu komunistycznego w stalinowskim wydaniu za pomocą terroru i oglupiającej propagandy”, a on sam był „niewątpliwie największym stalinowskim zbrodniarzem w powojennej Polsce”, B. Musiał, *Moskwa wybiera...*, s. A26-A27.

⁹ Popaździernikowa „odwilż” – nie trwała jednak zbyt długo, gdyż nowopowstały komunistyczny ośrodek władzy w Polsce, na powrót przyjął linię służalczą wobec ZSRR i wrogą wobec Zachodu. Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003, s. 145, 151-152; D. Jarosz, *Polityka władz...*, s. 150; tenże, *Polacy a stalinizm...*, s. 13; W. Ważniewski, *Forsowna kolektywizacja rolnictwa w Polsce (1948-1956)*, w: *Opór chłopów...*, s. 39; A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi...*, s. 122-123; T. Skonieczny, *Postawy chłopów...*, s. 172; Instytut Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Lublinie (dalej cyt. IPN-O/Lu), zespół archiwalny nr IPN Lu-018 – *Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie [Sprawa obiektowa «Barak» nr ewidencyjny 13318. Materiały dot. działalności Duszpasterstwa Akademickiego przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1968-1974]* – (dalej cyt. ZA-Lu/018 WUSW/KUL-DA), sygn. 173, k. 205.

¹⁰ D. Jarosz, *Polacy a stalinizm...*, s. 6.

stawione w tym felietonie. Zasadniczym przedmiotem niniejszej pracy jest przede wszystkim polityka władz komunistycznych wobec kupiectwa na Lubelszczyźnie¹¹ w latach 1944-1954 i do tego tematu w zasadzie będzie ograniczona dalsza treść artykułu.

I. Oficjalnie centralne władze komunistyczne po uzurpacji władzy w Polsce w 1944 r. opowiadały się za rozwojem prywatnego sektora handlowego. Terenowe organy rządowe i samorządowe, jeśli podejmowały działania ograniczające prywatną przedsiębiorczość były oficjalnie urzędowo karcone. M.in. w 1945 r. Minister Apropowizacji i Handlu dr Jerzy Sztachelski, zdecydowanie potępił stanowisko urzędów wojewódzkich i podległych im organów oraz zarządów miejskich w Warszawie i Łodzi – ograniczające inicjatywę prywatną, uznając je za niezgodne z obowiązującymi przepisami oraz polityką gospodarczą rządu. Wytoczne w zakresie stosunku do rozwoju prywatnego kupiectwa zawarł w okólniku nr 25 z 21 maja 1945 r. – *w sprawie handlu prywatnego*¹². W tym akcie prawnym, potwierdził fakt obowiązywania przedwojennego ustawodawstwa regulującego ustrój gospodarczy, m.in. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – z 7 czerwca 1927 r. – *o prawie przemysłowym*¹³ oraz określonych w nim jednolitych zasad prowadzenia przemysłu w odniesieniu do wszelkich rodzajów przedsiębiorstw handlowych (spółdzielczych, państwowych i prywatnych), a także zasady wolności prowadzenia handlu. Pełna hipokryzji, majowa deklaracja rządu z 1945 r. w sprawie stosunku do kupiectwa – pozornie – była intere-

---

¹¹ Analogiczną, awanturniczą politykę wobec kupiectwa reżim komunistyczny uprawiał na terenie całego kraju.

¹² Okólnik Ministra Apropowizacji i Handlu nr 25 – z 21 maja 1945 r. – *w sprawie handlu prywatnego*, Dziennik Świadczeń Rzeczowych – (dalej cyt. DŚR) Nr 1, poz. 37 – (dalej cyt. DŚR 1945 Nr 1, poz. 37). Okólnik nr 25 został opublikowany w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Apropowizacji i Handlu Nr 3 z 5 czerwca 1945 r.

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – z 7 czerwca 1927 r. – *o prawie przemysłowym*, Dziennik Ustaw (dalej cyt. Dz. U.) 1927 Nr 53, poz. 468, ze zmianami wprowadzonymi ustawami takimi jak: ustawa – z 17 marca 1932 r. – *o zmianie i uzupełnieniu niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym*, Dz. U. 1932 Nr 29, poz. 293; ustawa – z 24 marca 1933 r. – *w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym*, Dz. U. 1933 Nr 25, poz. 209; ustawa – z 10 marca 1934 r. – *o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym*, Dz. U. 1934 Nr 40, poz. 350; ustawa – z 8 sierpnia 1938 r. – *o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o prawie przemysłowym*, Dz. U. 1938 Nr 60, poz. 463.

sująca dla ludzi przedsiębiorczych. Głosiła ona: *Handel we wszystkich swych formach: spółdzielczej, państwowej i prywatnej korzysta z szerokiego poparcia i ułatwień ze strony władz. Inicjatywa prywatna w handlu jest pożądana. Stanowi ona poważny czynnik odradzającego się życia gospodarczego i realizując zasadę wolnej konkurencji, potęguje i ożywia życie gospodarcze. Zwraca się uwagę na racjonalne stosowanie rygorów karnych. Nie należy dopuszczać do niszczenia i zamykania placówek handlowych przez nakładanie zbyt wysokich grzywien*¹⁴. Co więcej, Minister Apropowizacji i Handlu zobowiązał terenowe organy władzy państwowej i samorządowej do współdziałania z zreszzeniami kupieckimi. Zobowiązał je także do otoczenia opieką handlu prowadzonego na targach, a także do zorganizowania ich w ośrodkach pozbawionych targowisk¹⁵.

Nie były to jednak przedsięwzięcia o charakterze długofalowym. Ogłoszona przez komunistów w maju 1945 r., deklaracja zapewniająca równe traktowanie wszystkich sektorów handlowych: państwowego, spółdzielczego i prywatnego oraz utrzymująca przedwojenną zasadę wolności prowadzenia handlu oraz zasadę wolnej konkurencji – w bardzo krótkim czasie okazała się – obietnicą obłudną. Władze komunistyczne wraz z umacnianiem swej pozycji – odstępowały od tych zasad. Z czasem zaczęło dochodzić do sporadycznych prześladowań prywatnych kupców, a następnie represje wobec nich poczęto stosować na skalę masową. Od września 1945 r. zaczęto stosować interwencjonizm państwowy w sektorze spółdzielczym¹⁶. Aktem prawnym o charakterze restrykcyjnym w stosunku do prywatnych przedsiębiorców był również dekret – z 26 października 1945 r. – *o uzupełnieniu ustawy z dnia 10 marca 1932 r. o przejęciu egzekucji administracyjnej przez władze skarbowe oraz o postępowaniu egzekucyjnym władz skarbowych*, który wszedł w życie z dniem 21 listopada 1945 r., zmieniający dotychczasowy tryb przymusowego ściągania świadczeń pieniężnych od przedsiębiorstw zarobkowych, który dopuszczał możliwość sprzedaży ruchomości tych przedsiębiorstw w trybie doraźnym, natychmiast po zajęciu tych

---

¹⁴ DŚR 1945 Nr 1, poz. 37, § 2, 6.

¹⁵ Tamże, § 3-4.

¹⁶ Dekret – z 24 sierpnia 1945 r. – *o zmianie ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach*, Dz. U. 1945 Nr 34, poz. 205, art. 1, 3.

ruchomości – po cenie niższej od rynkowej¹⁷. Z dniem 7 grudnia 1945 r. powołano Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym¹⁸, której faktycznie głównym zadaniem była walka z szeroko pojętą spekulacją, w tym z prywatną przedsiębiorczością. Instytucja ta, od początku swego istnienia, zajmowała się zwalczaniem niezależnej inicjatywy – stosowała masowe represje w stosunku do prywatnych przedsiębiorców, w szczególności wobec kupców, a w latach 1947-1950 odegrała główną rolę w tzw. „bitwie o handel”¹⁹.

Od grudnia 1945 r. reżim komunistyczny zaczął wprowadzać koncesje na wybrane dziedziny działalności gospodarczej. 17 grudnia tego roku, wprowadził obowiązek posiadania koncesji na prowadzenie przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego²⁰. Z dniem 1 stycznia 1946 r., dla zakładów i przedsiębiorstw zostały podniesione opłaty za karty rejestracyjne – średnio o prawie 100%²¹. W lutym tego roku upaństwowiono podstawowe gałęzie gospodarki narodowej, przejmując na własność odpłatnie bądź nieodpłatnie określone – w ustawie z 3 stycznia 1946 r. – kategorie przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i usługowych²². Nowe przedsiębiorstwa przemysłowe i komunikacyjne, określone w art. 4 wspomnianej ustawy, mogły być zakładane dopiero po uprzednim uzyskaniu koncesji. W tym miesiącu także ukazała się obłudna ustawa, która zachęcała osoby fizyczne do zakładania nieuspołeczniionych przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, nawet o takich walorach, które niedawno posłużyły komunistom, za powód do ich nacjona-

---

¹⁷ Dekret – z 26 października 1945 r. – o uzupełnieniu ustawy z dnia 10 marca 1932 r. o przejęciu egzekucji administracyjnej przez władze skarbowe oraz o postępowaniu egzekucyjnym władz skarbowych, Dz. U. 1945 Nr 50, poz. 283, art. 1, 3.

¹⁸ Dekret – z 16 listopada 1945 r. – o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302 – (dalej: Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302).

¹⁹ A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej...*, s. 51.

²⁰ Dekret – z 30 listopada 1945 r. – o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego, Dz. U. 1945 Nr 57, poz. 322, art. 1.

²¹ Dekret – z 21 grudnia 1946 r. – o podatku obrotowym, Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 23, art. 10, 26.

²² Ustawa – z 3 stycznia 1946 r. – o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 17 – (dalej cyt. Dz. U. 1946 Nr 2, poz. 17).

lizacji²³. Ta regulacja prawna jest dowodem na to, że totalna nacjonalizacja przedsiębiorstw przemysłowych o zdolności zatrudnienia przy produkcji na jedną zmianę więcej niż 50 pracowników, była działaniem nieuzasadnionym – ani gospodarczo, ani ekonomicznie. Głównym celem tego przedsięwzięcia komunistów, była chęć zagrabienia prywatnej własności – w jak największym rozmiarze i doprowadzenie do całkowitego upadku nieuspołecznionego sektora przemysłowego. O słuszności tej konstatacji, świadczy także kolejna regulacja prawna z 19 grudnia 1946 r. – rozporządzenie Rady Ministrów, *o podwyższeniu dolnej granicy zdolności zatrudnienia przejmowanych na własność Państwa przedsiębiorstw w przemyśle wyrobów niepowszechnego użytku, bądź mało zmechanizowanych, bądź o charakterze pionierskim i sezonowym*, na mocy przepisów którego znacznie podwyższono dolną granicę zdolności zatrudnienia przewidzianą w art. 3 ust. 1 B. ustawy z 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 17), dla szeregu kategorii przedsiębiorstw – aż 2-4 krotnie!²⁴

Właścicielom przedsiębiorstw nieznacjonalizowanych, tak przemysłowych jak i handlowych, reżim komunistyczny w lutym 1946 r., zagwarantował ich nienaruszalność, swobodę ich rozwoju oraz prawo do rozporządzania nimi w ramach obowiązujących przepisów, a także poparcie ich działalności gospodarczej w ramach ogólnopństwowego planu gospodarczego²⁵. Czas pokazał, że były to obłudne gwarancje, gdyż komuniści zachęcając prywatnych przedsiębiorców do inwestowania w działalność gospodarczą –jednocześnie snuli plany „bitwy o handel”, która miała doprowadzić do upadku prywatnej przedsiębiorczości w każdym jej wymiarze.

---

²³ Ustawa – z 3 stycznia 1946 r. – *o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu*, Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 18 – (dalej cyt. Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 18), art. 1, 3 ust. 4; Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 17, art. 3 ust. 1B.

²⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów – z 19 grudnia 1946 r. – *o podwyższeniu dolnej granicy zdolności zatrudnienia przejmowanych na własność Państwa przedsiębiorstw w przemyśle wyrobów niepowszechnego użytku, bądź mało zmechanizowanych, bądź o charakterze pionierskim i sezonowym*, Dz. U. 1947 Nr 2, poz. 7, § 1.

²⁵ Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 18, art. 1, 3.

We wrześniu 1946 r. wprowadzono ograniczenia w obrocie skórami²⁶. Uległy one obostrzeniu, po wejściu w życie w październiku tego roku dekretu o obrocie skórami²⁷. Z dniem 21 listopada 1946 r. przedsiębiorcy zostali obłożeni obowiązkiem odprowadzania tzw. daniny narodowej na zagospodarowanie Ziem Odzyskanych. Nie wywiązanie się z tej formy opodatkowania, będące wynikiem złej woli – traktowano, jako przestępstwo, określane mianem szkodnictwa gospodarczego. Przedsiębiorcy handlowi, którym zarzucono złośliwe uchylanie się od uiszczenia tej daniny, mogli być ścigani i zarazem karani – w specyficznym karnym trybie inkwizycyjnym – przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, m.in. zesłaniem do obozu pracy przymusowej. Ponadto kupcy, którzy nie byli w stanie wywiązać się z obowiązku daniny narodowej, zagrożeni byli utratą prawa do lokalów handlowych, przydzielonych im w trybie przepisów dekretu – z 21 grudnia 1945 r. – o publicznej gospodarce lokalami (Dz. U. 1946 Nr 4, poz. 27), a także mogli zostać pozbawieni koncesji na prowadzenie przedsiębiorstw²⁸.

Komparatystyczna ocena treści aktów prawnych wydanych przez reżim komunistyczny – już w latach 1944-1946 – normujących funkcjonowanie prywatnej przedsiębiorczości, dobitnie pokazuje, że komuniści obłudnie deklarowali opiekę państwa nad rozwojem prywatnej przedsiębiorczości, gdyż faktycznie – w praktyce – efektywnie ją zwalczali poprzez stosowanie wobec prywatnych przedsiębiorców nadmiernej reglamentacji i dolegliwych obciążeń podatkowych. Definitywnie z prywatną inicjatywą kupiecką władze komunistyczne postanowiły rozprawić się w 1947 r., po wygranych wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Za-

---

²⁶ Dekret – z 19 sierpnia 1946 r. – o koncesjonowaniu garbarń, zakładów do solenia i suszenia skór surowych oraz niektórych fabryk obuwia lub pasów transmisyjnych, Dz. U. 1946 Nr 43, poz. 250.

²⁷ Dekret – z 19 września 1946 r. – o obrocie skórami, Dz. U. 1946 Nr 49, poz. 281.

²⁸ Dekret – z 13 listopada 1946 r. – o daninie narodowej na zagospodarowanie Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1946 Nr 61, poz. 341, art. 3, 39-41, 47; dekret – z 14 maja 1946 r. – o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, Dz. U. 1946 Nr 23, poz. 149, art. 1 ust. 2; dekret – z 21 grudnia 1945 r. – o publicznej gospodarce lokalami, Dz. U. 1946 Nr 2, poz. 27; A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich oraz opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944-1950*, Rzeszów 2002, s. 148.

początkowane antykupieckie działania w roku 1947 zapisały się w historii Polski, jako „bitwa o handel”²⁹.

II. „Bitwa o handel” była drugą³⁰ z kolei batalią władz komunistycznych zmierzających do przebudowy dotychczasowego modelu gospodarki w Polsce – na socjalistyczny, oparty na wzorcach sowieckich. Z inicjatywą tego przedsięwzięcia wystąpiła Polska Patria Robotnicza (PPR) w kwietniu 1947 roku³¹. Akcja ta miała charakter ogólnokrajowy, a cel jej był polityczny – likwidacja prywatnego sektora handlowego³². Główną rolę odegrała w niej Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Komisja Specjalna, Komisja, KS, CKS³³)³⁴. W przedsięwzięciu tym uczestniczyły wszystkie delegatu-

²⁹ A. Lityński, *O prawie i sądach...*, s. 206.

³⁰ Pierwszą batalią o charakterze ustrojowej wojny gospodarczej – była walka z chłopami „złośliwie” uchylającymi się od obowiązku wykonania zaległych świadczeń rzeczowych za rok gosp. 1945/1946. Głównym jej celem było przygotowanie przedpola dla przyszłej kolektywizacji polskiej wsi. Działania te określane były przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (dalej cyt. Komisja Specjalna, Komisja, CKS, KS), jako specjalna „akcja świadczeń rzeczowych” i miały miejsce w pierwszych latach jej funkcjonowania (1946-1947). Te czasy, to okres nieuzasadnionych – ani gospodarczo, ani prawnie – represji karnych stosowanych wobec posiadaczy gospodarstw rolnych o obszarze przekraczającym 10 ha, tzw. „bogaczy wiejskich”, B. Sekściński, *Początki działalności Lubelskiej Delegatury Komisji do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, SIL 3(2004), s. 180.

³¹ J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 9. Faktycznie prostalinowski reżim komunistyczny tzw. „bitwę o handel”, tj. walkę z prywatną inicjatywą gospodarczą podjął z chwilą zawłaszczenia władzy w Polsce. Natomiast jej intensyfikacja nastąpiła na przełomie czerwca i lipca 1947 r. po wejściu w życie ustawy – z 2 czerwca 1947 r. – *o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym*, Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218 – (dalej cyt. Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218). Porównaj, P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 122.

³² P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...* s. 121.

³³ Komisja Specjalna funkcjonowała w latach 1945-1955. Była wzorcową instytucją polskiego stalinizmu. Została powołana dekretem – z 16 listopada 1945 r. – *o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302 – (dalej cyt. Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302). Była państwowym organem administracyjnym o uprawnieniach policyjno-prokuratorско-sądowych. Organami wykonawczymi KS były: Biuro Wykonawcze KS (dalej cyt. BWKS) w latach 1945-1950; delegatury KS (dalej cyt. DKS) w latach 1945-1955; terenowe inspektoraty KS (dalej cyt. TIKS) w latach 1947-1950. KS od 1945 r., a jej delegatury (i BWKS) w stopniu ograniczonym od 1947 r., a w pełni od 1950 r.

ry Komisji Specjalnej (DKS), realizując wytyczne ówczesnego reżimu komunistycznego³⁵. Głównym celem „bitwy o handel” było dostosowa-

---

(tylko DKS), jako pozasądowe organy administracyjne sprawowały wymiar sprawiedliwości. M.in. posiadały prawo do kierowania sprawców określonych kategorii przestępstw do obozów pracy przymusowej (dalej cyt. opp) – (KS od 1945 r., a DKS od 1950 r.) oraz były uprawnione do stosowania kary grzywny (od 1947 r. – CKS, BWKS i DKS) i wydawania orzeczeń o przepadku mienia na rzecz Skarbu Państwa (KS od 1945 r., a DKS od 1950 r.). Orzeczenia organów KS – w zasadzie – były ostateczne, tj. formalnie nie podlegały zaskarżeniu w drodze zwykłych środków odwoławczych. Komisja Specjalna oficjalnie została powołana – jako instytucja przejściowa i wyjątkowa – wyłącznie do wykrywania i „tępienia” przestępstw godzących w interesy życia gospodarczego lub społecznego państwa. W rzeczywistości funkcjonowała ponad 9 lat. Była rządową agendą „od wszystkiego” – narzędziem represji w rękach ówczesnych władz komunistycznych, dążących wszelkimi sposobami do likwidacji gospodarki wolnorynkowej i własności kapitalistycznej oraz wszelkich zachowań opozycyjnych. W okresie przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego (1946/1947) zajmowała się inwigilacją i zwalczaniem środowisk politycznych opozycyjnych – w stosunku do Polskiej Partii Robotniczej (dalej: PPR). Jako organ orzekający w latach 1950-1954, była typowym ogniwem stalinowskiego systemu represji – instytucją, która karała za czyny, które nie były przestępstwami ani nawet wykroczeniami. „Status Komisji Specjalnej zaprzeczał konstytucyjnej zasadzie, że karać mogą tylko sądy – i że człowiek ma prawo do sądu” – [prof. A. Witkowski – Uniwersytet Rzeszowski]. Komisja Specjalna została zlikwidowana dekretem – z 23 grudnia 1954 r. – o *zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Dz. U. 1954 Nr 57, poz. 282 – (dalej: Dz. U. 1954 Nr 57, poz. 282). W skali kraju Komisja Specjalna (CKS, BWKS i DKS) w latach 1945-1954 wydała ponad 460 tys. orzeczeń skazujących. Do obozów pracy przymusowej zesłała – co najmniej – 84 216 osób. Tylko w latach 1946-1949 na mocy decyzji organów Komisji Specjalnej do więzień śledczych trafiły – 33 322 osoby. Przewodniczącym Komisji Specjalnej przez cały okres jej funkcjonowania, tj. w latach 1945-1954 – był Roman Zambrowski vel Nusbaum Rubin, B. Sekściński, *Kara obozu pracy w orzecznictwie Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950-195)*, SIL 9(2007), s. 95-96.

³⁴ A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej...*, s. 51.

³⁵ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 1-5; B. Rogowska, *Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym na Dolnym Śląsku w latach 1945-1947*, w: *Z badań nad dziejami Dolnego Śląska po II wojnie światowej*, red. S. Dąbrowski, Wrocław 1993, s. 71, 73-75, 88; M. Rusek, *Właściwość rzeczowa Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w latach 1946-1949 na przykładzie krakowskiej Delegatury*, w: *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, red. W. Uruszczak, D. Malec, Kraków 2004, s. 272-273, 276-279; A. Pasek, *Uwagi wokół działalności Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Specjalnym*, w: *Studia historycznoprawne*, red. A. Konieczny, „Acta

nie struktury własnościowej ówczesnego modelu gospodarki, tak, aby był on adekwatny do budowanego – w przyśpieszonym tempie, charakterystycznym dla przemian rewolucyjnych – ustroju socjalistycznego.

Funkcjonująca na Ziemi Lubelskiej – Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (LDKS³⁶) odegrała w niej decydującą rolę. Pod pozorem walki ze speku-

---

Universitatis Wratislaviensis” 2367(2002), z. nr 276 („Prawo”), s. 320-324; R. Miązek, Opolska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950-1954), „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu” 38(1994), s. 79; J. Macholak, Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie 1946-1954. Organizacja i działalność, w: Działalność Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie w latach 1945-1954. Materiały z konferencji naukowej z 20 marca 1998 r., red. Z. Chmielewski, Szczecin 1998, s. 40, 43; A. Zaćmiński, Bydgoska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946-1954), w: Związki Kujaw i Pomorza na przestrzeni wieków. Zbiór studiów, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2001, s. 339, 347-360; B. Więclawski, Z działalności Delegatury..., s. 193-222; B. Kopka, Obozy pracy w Polsce 1944-1950, Warszawa 2002, s. 195, 197-203; W. Domagalski, Działalność Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – w świetle materiałów Komisji i jej Delegatury warszawskiej, „Archiwum Kryminologii” 22(1996), s. 112-115; R. Tomkiewicz, Olsztyńska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945-1954, Olsztyn 1995, s. 104-176.

³⁶ Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (dalej: LDKS) była typowym ogniwem stalinowskiego systemu terroru w powojennej Polsce. Terenem działania LDKS było miasto Lublin oraz województwo lubelskie. Została powołana do życia 7 stycznia 1946 r. ma mocy przepisów dekretu z 16 listopada 1945 r. [Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302]. Działalność rozpoczęła 15 stycznia 1946 r., a zakończyła 5 lutego 1955 roku. Była specyficznym – poza-konstytucyjnym administracyjnym organem wymiaru sprawiedliwości, gdyż ani Konstytucja RP z 17 marca 1921 r., Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267 – (dalej cyt. Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267), ani Mała Konstytucja. Ustawa konstytucyjna o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej – z 20 lutego 1947 r., Dz. U. 1947 Nr 18, poz. 71, ani też Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – z 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 232 – nie przewidywały tego rodzaju organów wymiaru sprawiedliwości), pomimo, że jej członkom przysługiwały uprawnienia władz policyjnych, prokuratorskich, a nawet sądowych – Dz. U. 1945 Nr 53 poz. 302, art. 1, 10-13. Na początku swego istnienia zajmowała się wykrywaniem i ściganiem przestępstw społeczno-gospodarczych, a od czerwca 1947 r. również orzekaniem w sprawach o przestępstwa. Od października 1950 r. była wyłącznie organem orzekającym

lacją i szkodnictwem gospodarczym podjęła działania represyjne wobec przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego już na początku 1946 roku. Totalna ekspansja Lubelskiej DKS na powojenne resztki systemu wolnorynkowego, drobnego handlu i drobnej własności kapitalistycznej – doprowadziła do zachwiania i upadku dotychczasowego trójsektorowego modelu gospodarki w województwie lubelskim. Wynikiem jej był nadmierny rozrost sektora państwowego, kosztem prywatnego, a nawet spółdzielczego. Akcja ta doprowadziła do upadku wielu firm prywatnych i dezorganizacji pracy spółdzielni. Brutalne prześladowanie przedstawicieli prywatnego przemysłu, handlu i rzemiosła wyeliminowało – na prawie pół wieku – funkcjonowanie systemu wolnorynkowego. Jednak surrealny model scentralizowanej, planowej ekonomii – odizolowany od systemu gospodarki światowej – doprowadził w końcu lat osiemdziesiątych XX w. do upadku ustroju socjalistycznego i odsunięcia od steru władzy zdeklasowanych komunistów, pomimo, że ci zapewniali w 1945 r., iż „władzy raz zdobytej nigdy nie oddadzą”³⁷.

III. Jednym z głównych strategów „bitwy o handel” – był żydowski komunista Hilary Minc [ówczesny minister przemysłu i handlu], który przeszedł do historii Polski, jako budowniczy modelu gospodarki opartego na wzorcach sowieckich. Przedsięwzięcie to zapowiedział

---

w trybie skargowym – na wniosek prokuratora. w sprawach o przestępstwa społeczno-gospodarcze i polityczne, ustawa – z 20 lipca 1950 r. – o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, Dz. U. 1950 Nr 38, poz. 350. Postępowanie przed delegaturą – w zasadzie – miało charakter inkwizycyjny – było jednoinstancyjne, orzeczenia niezaskarżalne, a prawo oskarżonego do obrony – było znacznie ograniczone. Na mocy postanowień o tymczasowym aresztowaniu – wydanych przez LDKS – w latach 1946-1950 zostało osadzonych w aresztach śledczych – 1 329 osób. Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie łącznie w latach 1947-1954 skazała na kary zasadnicze 18 490 osób, w tym: do obozu pracy skierowała 2 360 osób; karą grzywny ukarała 15 896 osób, a wobec 234 osób orzekła obie kary łącznie. Lubelską DKS kierowali: Stanisław Wawrzonek (styczeń – listopad 1946 r.) – członek Polskiej Partii Robotniczej (dalej cyt. PPR), były pracownik Technicznego Zarządu Telegrafów i Telefonów w Kowlu; Ludwik Szulc (grudzień 1946 r. – 2 luty 1947 r. oraz 1-5 III 1947 r.) – były przewodniczący DKS w Bydgoszczy; Włodzimierz Rzymowski (2 II – 1 III 1947 r.) – członek BWKS; Marian Fic (5 III 1947 r. – 29 XI 1954 r.) – mgr prawa, członek PPR; Józef Iwańczuk, jako p.o. przewodniczącego delegatury w okresie od 29 XI 1954 do 5 II 1955 r. – sędzia Sądu Powiatowego w Chełmie Lubelskim, B. Sekściński, *Kara obozu pracy...*, s. 97.

³⁷ M. Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2001, s. 135.

już u schyłku 1945 roku. Jednak komuniści zwlekali z jego pełną realizacją do czasu zakończenia wyborów do Sejmu Ustawodawczego, które odbyły się w II połowie stycznia 1947 roku. Przed wyborami i tuż po nich zwalczano szeroko pojętą spekulację, ale na niewielką skalę. Zajmowała się tym, w szczególności Komisja Specjalna, dla której walka ze spekulacją „była stałą troską” i fundamentalnym zadaniem od chwili jej powstania. Już w 1946 r. do obozów pracy na mocy postanowień karnych CKS do obozów pracy trafiło 256 osób, podejrzanych o uprawianie spekulacji³⁸.

Ryc. 1. Główny strateg „bitwy o handel” – komunista narodowości żydowskiej Hilary Minc

Źródło: A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945-1947*, Warszawa 1993, s. 22.

Reżim komunistyczny po wątpliwej legitymizacji swej władzy w Polsce, w styczniu 1947 r. – drogą sfałszowanych wyborów do sejmu – niezwłocznie przystąpił do realizacji uspołeczniania gospodarki³⁹. Podjęto działania, które z czasem doprowadziły do upadku prywatnej przedsiębiorczości oraz niezależnej spółdzielczości. Właściciele prywatnych przedsiębiorstw handlowo-usługowych obłożono bardzo wysokimi zobowiązaniami fiskalnymi i różnego rodzaju obligatoryjnymi opłatami. Jednocześnie odebrano kupcom możliwość zaopatrywania się w hurtowniach państwowych, a także utrudniono im dostęp do kredytów bankowych. Przedsiębiorcy mogli uzyskać koncesje handlowe, dopiero

---

³⁸ P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 122.

³⁹ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-1991*, Warszawa 1992, s. 168, 192-194.

po wywiązaniu się z bardzo wysokich zobowiązań finansowych, jakimi wówczas zostali obciążeni. Komuniści, aby zyskać poparcie w oczach społeczeństwa dla swych zamierzeń, obarczali winą prywatny sektor handlowy za niedostatki na rynku żywnościowym oraz szalejącą wówczas drożyznę⁴⁰.

Przedpole dla lubelskiej „bitwy o handel” Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie zaczęła przygotowywać już w pierwszym kwartale 1946 roku. Podjęła inwigilację w szczególności środowisk nieuspołecz-nionych przedsiębiorców branży mięsnej, piekarniczej, młynarskiej. Rozpoczęły się prześladowania prywatnych kupców i przemysłowców zajmujących się produkcją i obrotem artykułami pierwszej potrzeby. Rok 1946 i pierwsze półrocze 1947 r., to okres preorientacji w zakresie wybo-ru metod i form przebudowy trójsektorowej gospodarki narodowej – prywatnej, niezależnej spółdzielczej i państwowej – na dwusektorową – państwową i spółdzielczą – kontrolowaną oraz w pełni sterowaną przez totalitarne państwo. Początkowo małointensywne działania represyjne wykierowane przeciwko prywatnym przedsiębiorcom⁴¹, z czasem prze-rodziły się w dobrze zorganizowane akcje specjalne, służące likwidacji własności kapitalistycznej – placówek handlowych, rzemieślniczych i przemysłowych, np. takie jak: akcja „U” – w ramach której zwalczano nielegalny obrót mięsem; akcja „Z” – w ramach której zwalczano niele-galny przemiał i obrót mąką; akcja „ZR” – w ramach której zwalczano nadużycia w cechach rzemiosł; akcja „HŁ” – w ramach której poddano kontroli sprzedaż towarów w tzw. obrocie wtórnym; akcja „HZ” – w ramach której poddano kontroli obrót wyrobami hutniczymi; akcja „S” – w ramach której objęto kontrolą obrót w sklepach wielobranżo-wych. Delegatura pierwsze masowe kontrole cen, podjęła najpierw w samym Lublinie, w II kwartale 1946 roku. Do udziału w akcjach kon-trolnych cen zmobilizowała „czynnik społeczny” wywodzący się z Okręgowej Komisji Związków Zawodowych (OKZZ) w Lublinie. Wzmociono represje wobec kupiectwa lubelskiego pobierającego wygó-

---

⁴⁰ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 104.

⁴¹ W 1946 r. LDKS zastosowała areszt tymczasowy w stosunku do 143 osób, w tym wobec 35 podejrzanych o tzw. spekulację (24,48%) – z których trzy zostały zwolnione z powodu umorzenia postępowań, a dwie po zapadnięciu wyroków uniewin-niających wydanych przez sądy powszechne, B. Sekściński, *Stosowanie tymczasowego aresztowania przez Lubelską Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, SIL 4(2004), s. 235, 241-242.

rowane ceny – za artykuły pierwszej potrzeby – od miejscowego „świata pracy”. Na podstawie protokołów karnych sporządzonych przez komisje kontrolne cen zorganizowane przez delegaturę i działające pod jej nadzorem, Starosta Grodzki w Lublinie skazał kilkunastu kupców lubelskich za pobieranie nadmiernych cen od lubelskiego „świata pracy” – na grzywny w wysokości od 55 000 zł do 110 000 zł z zamianą na 3-4 miesiące aresztu w razie niemożności ich ściągnięcia. W październiku 1946 r. LDKS prowadziła walkę z nieuzasadnioną zwyczajną cen na skóry. Pewną ilość sporządzonych protokołów karnych w czasie akcji kontrolnej delegatura skierowała do Starosty Grodzkiego w Lublinie, który skazał 13 handlarzy skórą na grzywny w wysokości 10 000 zł, a jednemu wymierzył karę pieniężną w kwocie 5 000 zł z zamianą na areszt oraz orzekł konfiskatę zakwestionowanej skóry. Niezależnie od doraźnych działań represyjnych wymierzonych w kupiectwo lubelskie, DKS w Lublinie podjęła akcję prasową o charakterze informacyjno-propagandowym, polegającą na publikowaniu artykułów w miejscowych dziennikach – zmierzającą do zastraszenia kupców lubelskich. W lubelskich gazetach pojawiły się artykuły o takich tytułach jak: „Obława w Lublinie”, „164 kupców lubelskich pociągniętych do odpowiedzialności za sztuczną zwyczajną cen”, „11 kupców lubelskich ukaranych grzywną półtora miliona złotych za spekulacyjną zwyczajną cen”, „Wysokie grzywny pieniężne na nieuczciwych kupców lubelskich”. Skutek akcji represyjnych podjętych przez kierownictwo LDKS, a wymierzonych przeciwko kupcom lubelskim był natychmiastowy. Sterroryzowane kupiectwo lubelskie już w listopadzie 1946 r. zaczęło zamykać sklepy.

Tymczasem urzędnicy państwowi zajęci walką z prywatną inicjatywą gospodarczą zaczęli zaniedbywać ciężące na nich obowiązki. W listopadzie 1946 r. doszło zmarnotrawienia 32,5 t ziemniaków, wskutek karygodnego zaniedbania obowiązków przez jednego z urzędników odpowiedzialnych za dystrybucję płodów rolnych. Artykuły spożywcze zamiast trafiać do lubelskich sklepów były marnotrawione. W połowie listopada 1946 r., w wyniku akcji represyjnych podjętych przez LDKS wobec prywatnych handlowców i piekarzy – „na terenie Lublina zaczęło brakować chleba”⁴².

Warto w tym miejscu podkreślić, iż kiedy w kraju szalała drożyzna – nie tylko marnotrawiono tony artykułów żywnościowych wskutek nie-

---

⁴² APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 1, k. 159, 160, 173-174, 189.

udolnej gospodarki nimi, ale także tonami wywożono np. ziemniaki w ramach „bratniej pomocy” do sąsiednich krajów zgrupowanych w obozie państw socjalistycznych, m.in. do Czechosłowacji⁴³. Według Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej w Lublinie w okresie powojennym, przyczyną znacznej zwyżki cen na artykuły spożywcze na Lubelszczyźnie – był również fakt wywozu na dużą skalę z Polski do ZSRR „zboża, mąki, tłuszczu i innych towarów przez wojskowych Armii Czerwonej lub też osoby prywatne pod tychże opieką [...]”. Natomiast do Polski przemycano z ZSRR wyłącznie papierosy i to „w niewielkiej ilości”⁴⁴.

Także na terenie działania Bydgoskiej DKS (BDKS) już w 1946 r. zostały podjęte akcje wymierzone w prywatny sektor handlowy. Z inicjatywy BDKS tego roku w miastach województwa pomorskiego powołano Komisje Społeczne do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym na wzór terenowych organów Komisji Specjalnej. Kontrole w punktach sprzedaży na terenie miast wydzielonych i powiatowych przeprowadzone w lipcu 1946 r. na polecenie BDKS – dały „imponujący efekt”. W wyniku lustracji zamknięto 34 sklepy oraz aresztowano 30 osób⁴⁵.

Działania represyjne podejmowane w 1946 r. przez Lubelską DKS, a skierowane przeciwko prywatnym handlowcom, np. pod pozorem likwidacji nielegalnego handlu towarami UNRRA⁴⁶ – miały na celu destabilizację odradzającego się po wojnie prywatnego sektora gospodarczego. Akty oskarżenia przeciwko prywatnym przedsiębiorcom kierowane przez delegaturę do sądów na ogół nie uzyskiwały ich akceptu, a osoby którym niesłusznie LDKS zarzuciła popełnienie przestępstw spekulacyjnych – były uniewinniane. Sądy powszechne na Lubelszczyźnie nie ulegały naciskom kierownictwa LDKS i ferowały wyroki sprawiedliwe. Stawały w obronie obywateli represjonowanych bezzasadnie przez delegaturę. Tylko w 1947 r., na 12 spraw o sprzedaż skór z nielegalnego wy-

---

⁴³ IPN-O/Lu, zespół archiwalny nr IPN Lu-040 – *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie* (dalej cyt. ZA-Lu/040 WUBP-L), sygn. 10, k. 36-37.

⁴⁴ APL, zespół archiwalny nr 705 – Okręgowy Inspektorat Ochrony Skarbowej w Lublinie (1945-1950), sygn. 3, k. 10.

⁴⁵ A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 347-348.

⁴⁶ United Nations Relief and Rehabilitation Administration (1943-1947), [ang.] – Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy, *Encyklopedia PWN* – 2004.

robu lub po wygórowanych cenach, w których skazani wnieśli odwołania, Sąd Okręgowy w Lublinie – aż w 9 przypadkach uchylił orzeczenia Starostwa Grodzkiego, funkcjonującego pod nieoficjalnym nadzorem LDKS – skazujące kupców lubelskich na kary grzywny od 1 000 zł do 10 000 zł, wydając wyroki uniewinniające⁴⁷.

Ceny towarów handlowych ustalane na Lubelszczyźnie przez państwowe Komisje Cennikowe i Komisje Kalkulacyjne były celowo zaniżane. Kształtowały się na poziomie niższym od kosztów ich wytworzenia. Powodowało to niechęć prywatnych producentów żywności, do współpracy z państwowymi i spółdzielczymi zakładami przetwórczymi. M.in. z tego powodu w pierwszym kwartale 1947 r. doszło do destabilizacji rynku żywnościowego. Sytuacja ta także została wywołana nadmiernym represjonowaniem prywatnych młynarzy, piekarzy i kupców. W związku z tym Komisja Cennikowa Zarządu Miejskiego w Lublinie – nawet na pewien czas zaprzestała wyznaczania zaniżonych cen na zboże, mąkę oraz pieczywo. Jednocześnie Marian Fic przewodniczący LDKS wystąpił z apelem – do lubelskiego cechu piekarzy i zorganizowanego kupiectwa – o stosowanie marży opartej na „uczciwej kalkulacji kupieckiej”. 29 marca 1947 r. w Lublinie zorganizowano konferencję międzypartyjną poświęconą sprawie walki z lichwą i spekulacją, na której ustalono zasady współpracy „czynnika fachowego” z „czynnikiem społecznym” w akcji zwalczania drożyzny. Na kolejnym dwuetapowym spotkaniu zorganizowanym w siedzibie delegatury – w dniu 31 marca 1947 r. – z udziałem przedstawicieli: Zarządu Miejskiego (ZM), Milicji Obywatelskiej (MO), Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (UBP), Brygad Ochrony Skarbowej (BOS) oraz przedstawicieli świata gospodarczego i czynnika społecznego – M. Fic zagroził, iż: Komisja Specjalna, jak i Starostwo Grodzkie będą ostro karać spekulantów. Po konferencji oficjalnej przewodniczący LDKS zwołał drugą poufną konferencję, już bez udziału przedstawicieli przedsiębiorców prywatnych, na której omówiono szczegóły działania oraz zaplanowano akcję kontrolną na dzień 1 kwietnia 1947 roku. Lustracji miały być poddane wyłącznie sklepy prywatne i spółdzielcze – zgodnie z wytycznymi członka Biura Wykonawczego Komisji Specjalnej (BWKS) Włodzimierza Rzymowskiego. Akcji kontrolnych nie zamierzano przeprowadzać w sklepach państwowych. Do końca marca 1947 r. tzw. akcja walki

---

⁴⁷ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. nn. – załącznik do sprawozdania opisowego z działalności LDKS za 1947 r.; sygn. 802, nr rep. 89.

z drożyzną i spekulacją w zasadzie ograniczała się jedynie do terenu miasta Lublina. Dopiero w kwietniu i maju LDKS zaczęła organizować wypadki na sąsiednie powiaty. W kwietniu 1947 r. delegatura została zobligowana przez Komisję Specjalną w Warszawie do zorganizowania szeroko zakrojonych akcji propagandowych, takich jak akcje prasowe i otwarte zebrania sprawozdawcze – dla ogółu społeczeństwa, tj. przedstawicieli partii zablokowanych, Związków Zawodowych, Rad Zakładowych większych przedsiębiorstw, inteligencji pracującej, prasy, itp. oraz zebrania informacyjno-sprawozdawcze – w celu zaprezentowania na ich forum działalności delegatury ze szczególnym uwzględnieniem wyników akcji specjalnych, dot. walki z lichwą i spekulacją. W ramach wykonania tego polecenia Komisji Specjalnej – Marian Fic na specjalnej konferencji prasowej zorganizowanej w dniu 30 kwietnia 1947 r. po raz kolejny wezwał: Związki Zawodowe i przedstawicieli świata pracy do szeroko zakrojonej współpracy z delegaturą na polu walki ze spekulacją – w celu uzdrowienia handlu i eliminacji z życia gospodarczego elementu szkodliwego, tj. różnego rodzaju spekulantów. W maju 1947 r. Lubelska DKS postanowiła gros swoich wysiłków skierować na walkę z lichwą, spekulacją i szabrem. Wzmoczona akcja walki z drożyzną i spekulacją zarówno w siedzibie Delegatury, jak i w terenie – dała na ogół dobre wyniki – wg oceny kierownictwa LDKS. Akcję walki z drożyzną rozszerzono na inne miasta województwa lubelskiego takie jak: Siedlce, Lubartów, Puławy, Chełm i Rejowiec. Kontroli poddano m.in. punkty sprzedaży artykułów spożywczych, materiałów włókienniczych, wyrobów Polskiego Monopolu Tytoniowego (PMT) i Państwowego Monopolu Spirytusowego (PMS)⁴⁸.

Tabela 1. Wykaz punktów sprzedaży detalicznej objętych akcjami kontrolnymi LDKS w maju 1947 r.

Miejscowość	Liczba skontrolowanych punktów sprzedaży detalicznej				Ilość sporządzonych protokółów
	artykułów spożywczych	wyrobów PMT i PMS	materiałów włókienniczych	ogółem	
Lublin	108	47	23	178	94

⁴⁸ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 1, k. 197, 198; sygn. 2, k. 26, 47, 50, 235-236, k. nn. – pismo Nr B. W. II – 903/47 z 10 kwietnia 1947 r. Komisji Specjalnej do LDKS.

BOGDAN SEKŚCIŃSKI

Chełm	32	-	8	40	10
Lubartów	2	2	-	4	3
Puławy	6	5	3	14	-
Rejowiec	8	2	-	10	-
Siedlce	16	15	2	33	23
Razem	172	71	36	279	130

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 50.

W akcjach kontrolnych wzięło udział 67 osób, w tym: 19 z BOS, 10 ze Związków Zawodowych (ZZ), 2 z Ligi Kobiet (LK), 9 z OKZM (Oddziału Kontroli Zarządu Miejskiego) i 27 z MO. Marian Fic zamierzał przeprowadzić masową kontrolę sklepów i kiosków – przy szerokim udziale „świata pracy”, tj. czynnika społecznego. Jednak jego udział w akcjach kontrolnych zorganizowanych przez LDKS w maju 1947 r. był mierny i wyniósł zaledwie – 17,91%. Kontrole były przeprowadzane przez tzw. „trojki” funkcjonujące pod przewodnictwem pracownika delegatury. Niektórym grupom operującym w bardziej niebezpiecznych dzielnicach miast przydzielono funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej do ich ochrony. Brak spodziewanego zaangażowania „świata pracy” w akcje kontrolne organizowane przez delegaturę, M. Fic postanowił zrekompensować przez publikację w prasie lokalnej zastraszających artykułów – typowo propagandowych o groźnie brzmiących tytułach takich jak: „Z frontu walki ze spekulacją”, „Spekulanci w potrzasku”, „Komisja Specjalna przystępuje do walki z drożyzną”, „Protokoły karne za spekulację papierosami i zapalkami”, „Ofensywa na spekulantów”, „Kilkadziesiąt tysięcy kontrolerów społecznych pod kierownictwem Komisji Specjalnej”, „Spekulanci zostaną wysiedleni z Lublina”. Pod koniec II połowy 1947 r. delegatura prowadziła również akcję zwalczania przestępstw podatkowych oraz akcję ściągania zboża od opornych młynarzy i kupców zbożowych. Były to typowe działania represyjne – wymierzone w prywatnych przedsiębiorców Lubelszczyzny. W czerwcu 1947 r. akcje walki z drożyzną i spekulacją prowadzono w szczególności w większych ośrodkach handlowych już na terenie całego województwa lubelskiego. Tylko w samym Lublinie skontrolowano 162 punkty sprzedaży detalicznej artykułów spożywczych, włókienniczych i monopolowych. Sporządzono 35 protokołów karnych, w tym: 20 za pobieranie nadmiernych cen, 2 za odmowę sprzedaży artykułów, 3 za nieujawnienie cen oraz 10 za inne wykroczenia. Podobne kontrole przeprowadzono

również m.in. w Krasnymstawie i Puławach. Tzw. kontrolne „akcje nę-kające” – powiatowe i wojewódzkie – organizowane przez delegaturę miały charakter wyniszczający. Ponadto postępowania karne prowadzo-ne przez nią ciągnęły się miesiącami, a niekiedy latami – po to by „zła-mać ducha” u tych przedsiębiorców, którzy chcieli przetrwać, pomimo terroru rozpętanego przez ówczesny reżim komunistyczny, na usługach którego była m.in. LDKS⁴⁹.

Tabela 2. Wykaz spraw – dot.: przestępstw spekulacyjnych; pobierania nadmier-nych cen; braku cen i wagi na towarach handlowych; braku cenników ustalanych przez Komisje Cennikowe i rachunków zakupu towarów handlowych oraz odmowy sprzedaży przy równoczesnym ukrywaniu i magazynowaniu towarów deficy-towych – wszczętych przez LDKS w okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r., tj. w okresie bezpośrednio poprzedzającym tzw. „bitwę o handel”

Miesiąc	Liczba spraw dot.:				
	przestępstw spekulacyjnych ^a	pobierania nadmiernych cen ^b	braku: cen na towarach, cen-ników, rachunków zakupu towarów handlowych, ozna-czenia wagi na pieczywie oraz magazynowania towa-rów handlowych, itp.	odmowy sprzedaży, ukrywa-nia i magazynowania towa-rów	ogółem
Styczeń	6	9	12	-	27
Luty	22	6	13	-	41
Marzec	43	16	5	-	64
Kwiecień	67	19	-	-	86
Maj	57	43	-	1	101
Czerwiec ^c	32	6	6	2	46
Razem:	227	99	36	3	365

^a Mianem przestępstw spekulacyjnych określano m.in. takie zachowania jak nielegalny handel artykułami spożywczymi, przemysłowymi i leczniczymi, a nawet samo posiadanie surowców i urządzeń do ich produkcji oraz nielegalny wyrób artykułów spożywczych i przemysłowych bez wymaganego zezwolenia, a także nienależyte wywiązywa-

⁴⁹ Tamże, sygn. 2, k. 50-51, 61; sygn. 802, nr rep. 89.

nie się z umów kontraktowych zawartych z instytucjami państwowymi, jak również produkcję towarów handlowych niezgodną ze standardami ustalonymi przez państwo – też uchylanie się od zakupu zboża na Fundusz Apropowizacyjny, itp., APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-588.

^b Tj. cen wyższych od ustalanych przez Komisje Cennikowe, APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 51.

^c Tylko za okres 1-12 VI 1947 r.

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670

W okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r., tj. do czasu wejścia w życie ustawy o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym⁵⁰ na 670 spraw, jakie wpłynęły do LDKS – 365 (54,48%) dot. tzw. przestępstw spekulacyjnych, w tym spraw, które bezpośrednio dotyczyły zwalczania tzw. drożyzny, tj.: pobierania nadmiernych cen, nieujawnienia cen, braku cenników ustalonych przez Komisje Cennikowe i rachunków zakupu towarów handlowych, odmowy sprzedaży artykułów, ukrywania i gromadzenia towarów – było 138 (20,60%)⁵¹.

Tabela 3. Sposób załatwienia spraw dot.: przestępstw spekulacyjnych; pobierania nadmiernych cen; braku cen lub wagi na towarach handlowych albo cenników – ustalanych przez Komisje Cennikowe; braku rachunków zakupu towarów handlowych; odmowy sprzedaży przy równoczesnym ukrywaniu i magazynowaniu towarów deficytowych – wszczętych przez LDKS w okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r.

Wyszczególnienie	Kategorie spraw				
	sprawy dot. przestępstw spekulacyjnych	sprawy dot. pobierania nadmiernych cen ^a	sprawy dot. braku: cen na towarach, cenników, rachunków zakupu towarów handlowych, oznaczenia wagi na pieczywie oraz magazynowania towarów handlowych	sprawy dot. odmowy sprzedaży, ukrywania i magazynowania towarów	ogółem
Ogólna liczba spraw prowadzonych przez delegaturę, w tym:	227	99	36	3	365
a/ liczba spraw załatwionych przez delegaturę we własnym zakresie, przez:	186	19	11	3	219

⁵⁰ Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218.

⁵¹ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670.

POLSKIE DROGI DO SOCJALIZMU. SOWIETYZACJA...

a.1. umorzenie postępowania;	89	11	6	2	108
a.2. wystąpienie z wnioskiem do KS o umieszczenie sprawy w opp	36	2	5	-	43
a.3. ukaranie grzywną	-	3	-	-	3
a.4. wniesienie aktów oskarżenia do sądów okręgowych i grodzkich	61	3	-	1	65
b/ przekazanych innym instytucjom do dalszego urzędowania, w tym:	41	80	25	-	146
b.1. prokuraturom	16	-	1	-	17
b.2. starostwom powiatowym i grodzkim	3	33	24	-	60
b.3. Urzędem Akcyz i Monopoli	13	47	-	-	60
b.4. Milicji Obywatelskiej	7	-	-	-	7
b.5. Inspektoratom Ochrony Skarbowej	2	-	-	-	2

^a Tj. cen wyższych od ustalonych przez Komisje Cennikowe, APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 51, s. 3-4.

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670.

Analiza toku spraw pokazuje, iż na etapie preorientacji, tj. w I połowie 1947 r. – delegatura we własnym zakresie załatwiła 60% spraw, wszczętych w ramach akcji walki ze spekulacją i drożyzną. Jednak większość spraw dot.: pobierania nadmiernych cen; nieujawniania cen; braku cenników ustalanych przez Komisje Cennikowe i rachunków zakupu towarów handlowych; odmowy sprzedaży; ukrywania i gromadzenia towarów – delegatura przekazała do załatwienia innym władzom (76,09%)⁵². Walkę ze spekulacją do 12 czerwca 1947 r. prowadzono na podstawie przepisów dekretu – z 25 października 1944 r. – *o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej*⁵³. Ten układ diametralnie zmienił się z dniem 13 czerwca 1947 r., tj. po wejściu w życie ustawy antydrożyz-

⁵² Tamże, nr rep. 1-670.

⁵³ Dekret – z 25 października 1944 r. – *o zwalczaniu spekulacji wojennej*, Dz. U. 1944 Nr 9, poz. 49.

nianej z 2 czerwca 1947 r.⁵⁴ Od tego czasu, większość tego rodzaju spraw LDKS załatwiała we własnym zakresie, przede wszystkim przez nakładanie na handlowców bardzo wysokich grzywien i stosowanie wobec nich innych kar dodatkowych – niezwykle dolegliwych, m.in. takich jak przepadek mienia czy zamknięcie przedsiębiorstwa. W czasie „bitwy o handel” LDKS zwalczała nadużycia i spekulację także w sektorze uspołecznionym. Jednak skala tego rodzaju działań była niewielka, a akcje kontrolne o charakterze symbolicznym podejmowane w placówkach spółdzielczych i państwowych miały na celu zmylenie społeczeństwa, co do rzeczywistych zamiarów ówczesnego reżimu. Osoby, będące pracownikami placówek uspołecznionych, którym udowodniono przestępstwo spekulacji lub nadużycia gospodarcze mogły liczyć na łagodniejsze traktowanie. Wobec nich stosowano środki zapobiegawcze o małej dolegliwości, takie jak np. dozór Milicji Obywatelskiej. Nawet skazani na umieszczenie w obozie pracy przymusowej, mogli liczyć na odroczenie wykonania tej kary. Na ogół jednak postępowania w sprawach przeciwko pracownikom firm uspołecznionych delegatura umarzała. Na takie traktowanie nie mogły liczyć osoby z prywatnego sektora handlowego, oskarżone o spekulację. Im za podobne przewinienia groziło zesłanie do obozu pracy przymusowej lub wysokie grzywny, wymuszające samolikwidację prowadzonych przez nich placówek handlowych. Lubelska DKS prowadziła walkę ze spekulacją współpracując przede wszystkim z MO, UBP, BOS oraz kontrolerami z Oddziału Kontroli Zarządu Miejskiego w Lublinie. Udział w akcjach kontrolnych sklepów tzw. czynnika społecznego był niewielki⁵⁵.

Jednokierunkowe nastawienie delegatury na represjonowanie przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego było działaniem godnym napiętnowania, zwłaszcza w obliczu nieodpowiedzialnej gospodarki

---

⁵⁴ Przepisy karne tej ustawy niezwykle represyjne w drodze wykładni rozszerzającej [nadinterpretacji] rozciągnięto na czyny w niej nieokreślone – niebędące przestępstwami, takie jak: „potajemny ubój” zwierząt gospodarskich, nielegalny przemiał zbóż, nielegalny obrót zbożem i produktami przemiału, nielegalny handel wódką, pobieranie wyższych cen przez dorożkarzy, sprzedaż mięsa i wódki w dni zakazane, P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 124-125. W ten sposób niektóre bezprawne zachowania dotychczas określane mianem wykroczeń – urosły do rangi przestępstw zagrożonych wysokimi karami, tj. karą więzienia do lat 5 i grzywną do 5 mln złotych, Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218, art. 14.

⁵⁵ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 1, k. 87, 144, 121; sygn. 2, k. 50, 235-236; sygn. 802, nr rep. 611, 648-652.

artykułami pierwszej potrzeby prowadzonej przez instytucje państwowe i spółdzielcze. Analiza dokumentacji dotyczącej działalności LDKS pokazuje, iż w okresie nieuzasadnionego represjonowania prywatnych przedsiębiorców za pobieranie rzekomo nadmiernych cen⁵⁶ za artykuły pierwszej potrzeby – w uspołecznionych przedsiębiorstwach handlowych funkcjonujących pod nadzorem władz komunistycznych, wskutek niedbalstwa i niewłaściwej gospodarki artykułami spożywczymi – dochodziło do bezmyślnego marnotrawstwa produktów żywnościowych otrzymanych m.in. w ramach pomocy humanitarnej z UNRRA. Tylko podczas jednej kontroli w magazynach Lubelskiej Spółdzielni Spożywców (LSS) „Społem” w Lublinie wykryto ok. 800 kg śliwek suszonych i ok. 6 ton sardynek, nienadających się do spożycia – uległych zepsuciu wskutek niedbalstwa. Sytuacja ta miała miejsce w czasie, kiedy na rynku lubelskim brakowało żywności, a za ten stan rzeczy obwiniano – bezpodstawnie – przede wszystkim prywatnych przedsiębiorców i indywidualnych rolników. Nie był to odosobniony przypadek marnotrawienia żywności przez nieudolny uspołeczniony aparat zajmujący się wówczas dystrybucją artykułów spożywczych. 28 kwietnia 1947 r. pracownik delegatury Henryk Wysocki podczas kontroli Starostwa w Zamościu – stwierdził, iż w miejscowych magazynach LSS „Społem” znajdowało się 80 q cebuli „wolnorynkowej”, nienadającej się już do spożycia z powodu „wyrośnięcia w workach”. Straty spowodowane planowym obrotem towarami spożywczymi, nadzorowanym przez nieudolne władze państwowe tylko w tym przypadku zostały oszacowane na sumę ok. 300 000 zł. Ponadto kontroler LDKS odkrył w magazynach tejże spółdzielni zepsute konserwy w ilości ok. 4 ton! Konserwy nie nadawały się do spożycia z powodu tzw. bombażu. Do marnotrawstwa tych artykułów spożywczych – najprawdopodobniej doszło w wyniku nieudolnej gospodarki planowo-rozdzielczej, nadzorowanej przez reżim komunistyczny. Dowodem potwierdzającym słuszność tej tezy – jest kolejny przykład świadomego zmarnotrawienia artykułów spożywczych pierwszej potrzeby przez ówczesne władze komunistyczne. Otóż w tej spółdzielni również przetrzymywano do dyspozycji władz państwowych wydzieloną partię słoniny w ilości 200 kg – zgodnie z ogólnym zarządzeniem – przeznaczoną dla ewentualnych powodzian. Z braku powodzian w województwie lubelskim, bezmyślnie przechowywana w lodzie słonina, wskutek

---

⁵⁶ Urzędowe ceny kształtowały się – na poziomie – poniżej kosztów produkcji czy zakupu.

upływu czasu zaczęła się psuć. Nikt jednak z władz lubelskich nie mógł podjąć decyzji o zmianie przeznaczenia tego towaru i skierowaniu go do sprzedaży w sklepach lubelskich, ponieważ zgodnie z odgórną dyrektywą – decyzję o sposobie zagospodarowania tej słoniny mogła podjąć tylko „Warszawa”, która jako jedyna była uprawniona do dysponowania darami przeznaczonymi dla powodzian. Fakty te są bulwersujące, chociażby dlatego, iż w czasie – kiedy przedmiotowa żywność była bezmyślnie marnotrawiona z powodu nieodpowiedzialnej polityki władz komunistycznych zajmujących się ogólnokrajową dystrybucją towarów spożywczych – w Lublinie i okolicach brakowało słoniny, która w okresie powojennym była towarem deficytowym. Cena słoniny – wolnorynkowa – w tym okresie była bardzo wysoka i kształtowała się w granicach od 260 do 320 zł za 1 kg. Dla porównania: cena mięsa wołowego w analogicznym czasie wynosiła ok. 120-180 zł za 1 kg, a mięsa wieprzowego ok. 170-250 zł za 1 kg. W czasie, gdy komuniści bezmyślnie, bezkarnie marnotrawili artykuły spożywcze pierwszej potrzeby, LDKS ściagała i karała prywatnych kupców za najmniejsze naruszenia zasad obrotu tym reglamentowanym towarem. I to karała szczególnie ostro, wysokimi karami grzywny i obozem pracy, gdyż słonina była jednym z dwóch towarów deficytowych – obok żarówek – najbardziej poszukiwanych na rynku lubelskim w latach 1946-1947.

Zgodnie z ówczesną polityką karną periodicznie ustalaną przez kierownictwo LDKS z władzami sądowymi i prokuratorskimi województwa lubelskiego – istniały odmienne kryteria odpowiedzialności za naruszenia tego samego prawa przez różne podmioty. Inne dla urzędników państwowych – łagodne, bez znaczących dolegliwości, co najwyżej nieudolny pracownik był przenoszony na inne stanowisko, niekiedy nawet bardziej lukratywne i inne dla prywatnych przedsiębiorców, wobec których za najmniejsze przewinienia stosowano szczególnie ostre kary – w postaci wysokich grzywien i skierowań do obozu pracy oraz konfiskaty mienia. Urzędnik państwowy, który na skutek zaniedbań doprowadził do zniszczenia wielu produktów rolnych – „na skutek spóźnionego zainteresowaniu się nimi” – uprzednio przemocą wydartych – w ramach akcji egzekucji świadczeń rzeczowych – zubożałym chłopom, był traktowany oficjalnie, jako „pracownik zdolny” – co najwyżej w ramach „kary” groziło mu przeniesienie na inne stanowisko, na ogół

nie gorsze od poprzedniego, jeśli był osobą o „właściwym obliczu klasowym”⁵⁷.

IV. Po wejściu w życie ustawy – z 2 czerwca 1947 r. – o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym⁵⁸, co nastąpiło w dniu 13 czerwca 1947 r. – akcja walki z prywatnym sektorem handlowym nabrała innego charakteru nie tylko na Lubelszczyźnie, ale również na terenie całego kraju⁵⁹. Była bardziej systematyczna i masowa. Nastąpił II etap lubelskiej „bitwy o handel”, prowadzonej w oparciu o zorganizowane formacje kontrolerów społecznych skupionych w powiatowych i miejskich Społecznych Komisjach Kontroli Cen (SKKC), kierowanych przez inspektorów LDKS. SKKC zostały powołane do życia na mocy rozporządzenia z 13 czerwca 1947 r. w *sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen*⁶⁰. Były swoistymi falangami delegatur Komisji Specjalnej. Zajmowały się zwalczaniem nawet błahych niedociągnięć w obrocie handlowym i to z całą surowością. Powoływane przez nie lotne grupy kontrolne – trójki, kontrolowały działalność handlowców na terenie swego działania, przede wszystkim tych, z sektora prywatnego. W wypadku stwierdzenia naruszenia przepisów ustawy o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym był spisywany protokół karny. Na podstawie takich protokołów były sporządzane wnioski o ukaranie, które przesyłano do miejscowej delegatury Komisji Specjalnej, a ta wymierzała – w trybie przyspieszonym – „socjalistyczną sprawiedliwość”.

Lubelska DKS już w czerwcu 1947 r. wyszkoliła 956 kontrolerów społecznych, którzy mieli czynnie wspomagać delegaturę w akcjach kontrolnych organizowanych na terenie całego województwa lubelskiego, mających na celu eliminowanie elementu spekulacyjnego⁶¹. Kursy dla kontrolerów społecznych były organizowane także na terenie całego

---

⁵⁷ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 1, k. 87; sygn. 2, k. 26, 45, 235-236, k. nn. – wykaz – z 9 sierpnia 1947 r. – cen wolnorynkowych obowiązujących w powiatach województwa lubelskiego; sygn. 520, k. 71.

⁵⁸ Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218.

⁵⁹ Np. w 1947 r., na terenie działania Poznańskiej DKS „bitwa o handel” została nasiloną do granic możliwości Delegatury, B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 201.

⁶⁰ Rozporządzenie Rady Państwa – z 13 czerwca 1947 r. – w *sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen*, Dz. U. 1947 Nr 44, poz. 228, § 1.

⁶¹ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 61.

kraju. W województwie olsztyńskim rozpoczęto je jeszcze przed uchwaleniem ustawy z 2 czerwca 1947 r., ale były i takie delegatury, które zwlekały z organizacją szkoleń dla kontrolerów społecznych do lipca 1947 roku. Delegaturą, która przodowała w akcji szkolenia kontrolerów społecznych na potrzeby przyszłych SKKC – była DKS w Warszawie. Na dzień 1 czerwca 1947 r. wyszkoliła ponad 500 kontrolerów. Na kolejnych miejscach znalazły się: Wrocławska DKS, która przeszkoliła – 200 osób oraz DKS w Katowicach – wyszkalając 150 kandydatów na kontrolerów społecznych SKKC. Dobierając kandydatów na kontrolerów zwracano szczególną uwagę na ich właściwie uświadomienie i wyrobienie obywatelskie⁶². Zgodnie z wytycznymi CKS, do tego rodzaju „roboty” mieli trafiać wyłącznie ludzie „o znanej wartości społecznej i pochodzeniu klasowym”⁶³, a więc przede wszystkim członkowie PPR. W praktyce najwięcej kandydatów do pracy w lotnych grupach kontrolnych SKKC zgłaszały związki zawodowe, PPR, Polska Partia Socjalistyczna (PPS) oraz Stronnictwo Ludowe (SL). W mniejszej ilości Stronnictwo Demokratyczne (SD), Stronnictwo Pracy (SP), Związek Samopomocy Chłopskiej (ZSch) oraz Liga Kobiet. Tak było na terenie działania Olsztyńskiej DKS⁶⁴.

SKKC na Lubelszczyźnie – podobnie jak w innych regionach kraju⁶⁵ – zostały zorganizowane na przełomie czerwca i lipca 1947 r. po utworzeniu we wszystkich powiatach województwa lubelskiego terenowych inspektoratów KS (TIKS)⁶⁶. Inspektorzy terenowi Komisji Specjalnej funkcjonujący na terenie działania LDKS, chociaż oficjalnie byli tylko sekretarzami SKKC, to w praktyce kierowali pracą SKKC – podobnie jak i w innych regionach kraju⁶⁷ – utrzymując ścisły kontakt ze wszystkimi instytucjami kontroli społecznej funkcjonującymi na terenie ich urzędowania⁶⁸. Na Lubelszczyźnie podstawowym substratem

⁶² R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 129, 138-139.

⁶³ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 4, k. 167-168.

⁶⁴ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 145.

⁶⁵ Na Warmii i Mazurach – pierwszy zjazd przedstawicieli Społecznych Komisji Kontroli Cen (dalej cyt. SKKC), TIKS oraz komitetów do walki z drożyzną odbył się 8 lipca 1947 r., tamże, s. 129.

⁶⁶ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 235-236.

⁶⁷ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 134.

⁶⁸ APL, zespół archiwalny nr 738, Najwyższa Izba Kontroli – Delegatura w Lublinie (1949-1950), sygn. 47, k. 101.

SKKC byli członkowie PPR (od 1948 r. – PZPR). W składzie niektórych lubelskich SKKC znajdowały się także osoby z SD, SL i związków zawodowych, ale były to przypadki incydentalne⁶⁹. W skali kraju struktura SKKC była odmienna. Dominowali w niej przedstawiciele związków zawodowych, Ligi Kobiet, ZSCh, Zrzeszenia Samorządu Gospodarczego, władz lokalnych i innych organizacji społecznych⁷⁰.

Na mocy przepisów wspomnianej ustawy z 2 czerwca 1947 r. LDKS – podobnie jak i inne delegatury Komisji Specjalnej i BWKS – uzyskiwała uprawnienia orzecznicze⁷¹. Mogła więc samodzielnie wymierzać kary grzywny handlowcom, którzy wg niej naruszyli obowiązujące prawo. Służyło jej także prawo do stosowania kar dodatkowych oraz do zarządzania wykonania wszelkich kar orzeczonych przez jej „komplety” i innych jednostek Komisji Specjalnej. DKS w latach 1947-1950 były organami doraźnej represji, porównywalnymi – jeśli chodzi o zakres uprawnień – do tych z czasów Rosji bolszewickiej (np. do Czeka) albo do tych z okresu średniowiecza, tj. z czasów inkwizycji. Delegatura korzystała z tych uprawnień na szeroką skalę. Sprawcy przestępstw związanych z obrotem handlowym byli karani w tempie ekspresowym. Niejednokrotnie w dniu ujęcia lub następnego dnia po zatrzymaniu. W latach 1947-1948 walka z prywatną przedsiębiorczością osiągnęła apogeum, do tego stopnia, że handlowcy, ciągle nękani przez LDKS – sami zaczęli likwidować prowadzoną przez siebie działalność gospodarczą⁷².

O skali prześladowania i represjonowania prywatnych handlowców na Ziemi Lubelskiej w latach 1947-1954 dobitnie świadczą dane przedstawione w kolejnej tabeli i innych, zamieszczonych w tej pracy.

---

⁶⁹ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 4, k. 48, 51, 54, 61, 84.

⁷⁰ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 137.

⁷¹ Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218, art. 17.

⁷² APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2-3; sygn. 4, k. 66, 67; sygn. 813, nr poz. rep. 1932, 1933, 1935, 1936, 2035; sygn. 814, nr poz. rep. 738.

Tabela 4. Akcje kontrolne przeprowadzone przez SKKC na Lubelszczyźnie w punktach sprzedaży i przedsiębiorstwach w latach 1947-1950, tj. w okresie wzmoczonej „bitwy o handel”

Rok	Liczba akcji kontrolnych	Liczba osób	Liczba skontrolowanych punktów sprzedaży i przedsiębiorstw			Liczba sporządzonych protokołów karnych		
			ogółem	w tym należących do:		ogółem	w tym w stosunku do przedstawicieli:	
				sektora prywatnego	sektora uspołecznionego		sektora prywatnego	sektora uspołecznionego
1947 ^a	781	3 367	16485	15 474	1 011	3 929	3 636	293
1948	1 396	6 643	28390	26 077	2 313	5 892	5 380	512
1949	1 236	5 757	17704	14 689	3 015	3 611	3 279	332
1950 ^b	1 208	4 499	8 521	5 800	2 721	2 141	1 644	497
Ra- zem	4 621	20 266	71100	62 040	9 060	15573	13 939	1 634

^a Dane dot. okresu: 13 VI – 31 XII 1947 r.

^b Dane dot. okresu: I-IX 1950 r.

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – statystyczne sprawozdania miesięczne (dalej: SSM) dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM dot. SKKC za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zespół archiwalny nr 170 – *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Warszawie (1945-1955, 1956-1962)* – (ZA-170 CKS-W), sygn. 50, k. 6.

W latach 1947-1950 LDKS prowadziła zmasowane akcje przesładowcze skierowane przeciwko ludziom przedsiębiorczym, podczas których zatrzymywano ich, a następnie osadzano w aresztach. Tylko w okresie od 1948 r. do połowy 1950 r. do aresztów trafiły ok. 664 osoby podejrzane w szczególności o nieprawidłowości w handlu, co stanowiło ok. 72,1 % ogółu zatrzymanych w tym czasie na podstawie postanowień o tymczasowym aresztowaniu, wydanych przez delegaturę⁷³. W latach 1947-1950 Lubelska DKS oraz działające pod jej nadzorem Społeczne

⁷³ B. Sekściński, *Środki przymusu...*, s. 207.

Komisje Kontroli Cen, przeprowadziły 4 621 akcji kontrolnych. Zaangażowano do nich 20 266 osób. Skontrolowano 71 100 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw. W większości były to firmy prywatne [87,26%]. Podczas lustracji sporządzono 15 573 protokołów karnych. Dotyczyły one przede wszystkim przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego [89,51%]⁷⁴.

W skali kraju tylko w pierwszym roku swej działalności, tj. w 1947 r. – SKKC skontrolowały 359 tys. placówek handlowych. Przede wszystkim były to punkty sprzedaży należące do sektora kupieckiego. Sporządzono ponad 69 tys. protokołów karnych, na podstawie których wymierzono grzywny w wysokości 800 mln złotych oraz skierowano do obozu pracy przymusowej 788 osób⁷⁵. Łącznie w latach 1946-1949 na mocy postanowień Komisji Specjalnej – zostało umieszczonych w obozach pracy przymusowej (opp) co najmniej 2.467 tzw. spekulantów-handlowców, co stanowi 12,3% ogółu skazanych w tym okresie na karę obozu pracy. Kupcy także stanowili pokaźną grupę – w liczbie 2 433 osób skazanych w latach 1948-1949 na opp za nielegalny ubój zwierząt rzeźnych i handel mięsem pochodzącym z niego, tj. 12,13% ogółu skazanych na obóz pracy. Pozwala to na sformułowanie zasadnego wniosku, że to prywatni przedsiębiorcy w latach 1946-1949 najczęściej trafiali do opp Komisji Specjalnej, gdyż w zasadzie stanowili ok. 24,44% ogółu skazanych na obóz pracy. W latach 1947-1949 Komisja Specjalna karą obozu pracy ukarała 2.211 spekulantów, z tego: 924 w wymiarze nieprzekraczającym 3 miesięcy (41,79%); 705 – w wymiarze od 3 do 6 miesięcy (31,89%); 415 – w wymiarze od 6 do 12 miesięcy (18,77%); 104 w wymiarze od 12 do 18 miesięcy (4,7%); 63 w wymia-

---

⁷⁴ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – statystyczne sprawozdania miesięczne (dalej cyt. SSM) dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM dot. działalności SKKC za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej cyt. AAN), zespół archiwalny nr 170 – *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Warszawie (1945-1955, 1956-1962)* – (dalej cyt. ZA-170 CKS-W), sygn. 50, k. 6.

⁷⁵ J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 101-102. Odmienne dane podaje R. Tomkiewicz – otóż wg ustaleń tego Autora w okresie od lipca do grudnia 1947 r. skontrolowano 213 353 punkty handlowe – przy udziale 77 010 osób i sporządzono 45 318 protokołów karnych, z tego 41 101 dot. sklepów prywatnych (90,69%), a tylko 4 217 uspołecznionych, tj. spółdzielczych i państwowych (9,31%), tenże, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 170.

rze od 18 do 24 miesięcy (2,85%). Natomiast w latach 1948-1949 za nielegalny ubój i handel mięsem pochodzącym z niego – zesłała do opp 2 433 osoby, z tego: 714 na okres poniżej 3 miesięcy (29,35%); 882 na okres od 3 do 6 miesięcy (36,25%); 684 na okres od 6 do 12 miesięcy (28,11%); 120 na okres od 12 do 18 miesięcy (4,93%); 33 na okres od 18 do 24 miesięcy (1,36%)⁷⁶.

Spoleczne Komisje Kontroli Cen były umiejscowione przy powiatowych i miejskich radach narodowych (PRN i MRN). Na terenie Lubelszczyzny w okresie „bitwy o handel” początkowo funkcjonowało takich placówek 15 powiatowych i 2 miejskie – w Lublinie i Siedlcach. Po 1 stycznia 1949 r. – po reformie administracyjnej, w wyniku której powiat siedlecki został wyłączony z województwa lubelskiego i włączony do województwa warszawskiego – takich placówek pozostało 14 przy PRN i 1 przy MRN w Lublinie. SKKC kierowane przez powiatowych i miejskich inspektorów Komisji Specjalnej funkcjonujących na terenie Lubelszczyzny – zajmowały się przede wszystkim wykrywaniem przestępstw związanych z obrotem handlowym. Po przeprowadzeniu wstępnych śledztw akta spraw, przekazywały do dalszego „urzędowania” DKS w Lublinie⁷⁷. Dla porównania: w ówczesnym województwie pomorskim na terenie działania Bydgoskiej DKS funkcjonowały 23 SKKC – powiatowe i miejskie. Dla każdego powiatu i wydzielonego miasta była ustalona minimalna ilość kontrolerów społecznych SKKC – i tak dla Bydgoszczy wynosiła ona – 500 osób, dla Torunia – 300 osób, dla Grudziądza, Inowrocławia i Włocławka – 250 osób, a dla powiatów – 150 osób⁷⁸. W Warszawie i województwie warszawskim powstało także w tym czasie kilkaset punktów SKKC⁷⁹. W całym kraju do połowy 1948 r. powołano 300 SKKC. Liczba ich członków przekroczyła 2 tys.⁸⁰ Nastawienie SKKC do walki z prywatną przedsiębiorczością było różne w poszczególnych regionach kraju. Np. kontrolerzy społeczni ze SKKC w Poznaniu podobnie jak i z Zielonej Góry „akceptowali postawy” obywateli sprzeciwiających się ich kontrolom, bierne zarówno jak i czynne.

⁷⁶ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, 1945-1954. Wybór dokumentów*, Warszawa 1995, s. 104-105.

⁷⁷ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 235-236; sygn. 4, k. 2; sygn. 5, k. nn. – protokół z odprawy inspektorów powiatowych LDKS z 2 marca 1950 roku.

⁷⁸ A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 351.

⁷⁹ W. Domagalski, *Działalność Komisji...*, s. 113.

⁸⁰ J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 101 – przypis 17.

Poznańska DKS była przeciwna takiemu „nastawieniu Społecznych Komisji Kontroli Cen”. Z kolei SKKC funkcjonujące w pozostałych regionach kraju, np. na Pomorzu, Dolnym Śląsku, Warmii i Mazurach – w swym działaniu były bardziej surowe i rygorystyczne niż same delegatury Komisji Specjalnej, którym podlegały.

„Bitwa o handel” doprowadziła do nadmiernego rozrostu biurokracji oraz korupcji. Członkowie SKKC oraz kontrolerzy społeczni powołani do wykrywania przestępstw spekulacyjnych sami dopuszczali się zachowań bezprawnych. Postępowali nieuczciwie – nadużywali władzy, brali łapówki. Tylko w drugiej połowie 1947 r. za tego rodzaju nadużycia skazano na karę obozu pracy 32 osoby ze SKKC oraz zwolniono 11 kontrolerów społecznych m.in. za niedozwolone kontakty z kupiectwem. Powyżej przytoczone dane nie odzwierciedlają skali przestępczości w szeregach SKKC, ponieważ nie wszyscy kontrolerzy i członkowie SKKC trafiali „za kratki” za nadużycia popełnione w związku z urzędowaniem. Trafiały tam tylko osoby o tzw. obcym obliczu klasowym, natomiast te o właściwym obliczu klasowym były, na ogół, przenoszone na inne stanowiska, niekiedy nawet bardziej lukratywne. Kontrolerzy SKKC prowadzili bezwzględna – nieuzasadnioną – walkę z właścicielami prywatnych sklepów. Niejednokrotnie przekraczali swoje kompetencje, bezmyślnie zamykając sklepy, co powodowało „lawinowy” wzrost niechęci społeczeństwa do pracy Komisji. Podczas akcji kontrolnych zachowywali się prowokacyjnie i dopuszczali się szykan wobec prywatnych właścicieli sklepów – swoim zachowaniem jawnie dawali do zrozumienia, że bez względu na fakt, czy nadużycie zostało popełnione – czy nie, oni i tak znajdą jakiegokolwiek wykroczenie, by ukarać właściciela sklepu⁸¹. Dowodzi to, że metody postępowania kontrolerów społecznych – funkcjonujących pod nadzorem pracowników Komisji Specjalnej i wg ich wskazań – były oparte na wzorcach stalinowskich. Funkcjonariusze pierwowzoru Komisji Specjalnej – bolszewickiej WCzK, która

---

⁸¹ B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 201; A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 351-352; A. Pasek, *Uwagi wokół działalności...*, s. 320; R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 139-140, 174; P. Osęka, *Spekulancie, nie chowaj twarzy!*, „Gazeta Wyborcza” 281(2005), s. 27.

z czasem ewoluowała w NKWD, też działali wg zasady: *dajcie człowieka, statiejku najdiom*⁸².

Tabela 5. Zestawienie protokołów karnych sporządzonych przez SKKC na Lubelszczyźnie w latach 1947-1950, tj. w okresie wzmrożonej tzw. „bitwy o handel” – wg rodzajów przestępstw

Rok	Liczba akcji kontrolnych	Liczba osób biorących udział w akcjach	Liczba sporządzonych protokołów karnych				
			ogółem	w tym dot. przestępstw takich jak:			
				pobieranie nadmiernych cen za artykuły spożywcze i przemysłowe oraz usługi	odmowa sprzedaży i ukrywanie towarów	brak cenników, brak cen na towarach, brak rachunków w zakupie, odmowa wydania rachunku	innych, w tym m.in. takich jak: handel fałszykowy, tajny ubój, nielegalny handel mięsem
1947 ^a	781	3 367	3 929	1 067	58	2 167	637
1948	1 396	6 643	5 892	2 122	318	2 170	1 282
1949	1 236	5 757	3 611	1 391	194	628	1 398
1950 ^b	1 208	4 499	2 141	456	182	312	1 191
Razem	4 621	20 266	15 573	5 036	752	5 277	4 508

^a Dane dot. okresu: 13 VI – 31 XII 1947 r.

^b Dane dot. okresu: I-IX 1950 r.

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; AAN, ZA-170 CKS-W, sygn. 50, k. 6.

Lubelska DKS w okresie wzmrożonej „bitwy o handel” represje karne stosowała przede wszystkim wobec prywatnych przedsiębiorców i ich pracowników. Tylko w 1947 r. pociągnęła do odpowiedzialności karnej 2 259 właścicieli sklepów prywatnych oraz 82 ich pracowników, co stanowiło 93,45% ogółu handlowców ukaranych w tym okresie

⁸² K. Zamorski, S. Starzewski, *Sprawiedliwość sowiecka*, Warszawa 1994, s. 39; (ros.): „дайте человека, статейку найдем” – dajcie człowieka, a „paragraf” [kk] na niego znajdziemy.

[2 505]⁸³. Najczęściej kontrolowano prywatne sklepy oraz prywatne punkty usługowe – lokale gastronomiczne, zakłady krawieckie, fotograficzne, fryzjerskie, a nawet doróżkarzy. Zdecydowanie mniejszą ofensywność przejawiano w stosunku do placówek spółdzielczych, a państwowe lustrowano wyjątkowo, a niekiedy w ogóle, nawet w skali miesiąca. Podobne zasady represyjne stosowano w innych delegaturach. W Bydgoskiej DKS, w skali miesiąca odsetek skontrolowanych placówek spółdzielczych sięgał zaledwie 11,53-12,12% ogółu punktów poddanych lustracji, a państwowych tylko 0,58-0,79%. Analiza orzeczeń karnych wydanych w 1947 r. przez organy Komisji Specjalnej dobitnie pokazuje, że najczęściej one dotyczyły właścicieli prywatnych sklepów lub sprzedawców przez nich zatrudnianych⁸⁴.

W czasie „bitwy o handel” akcje kontrolne wykierowane przeciwko prywatnym przedsiębiorcom prowadziły wszystkie delegatury Komisji Specjalnej, najczęściej za pośrednictwem SKKC. Krakowska DKS tylko w 1948 r. sporządziła 5 273 protokołów karnych. Walka z prywatnym handlem po 13 czerwca 1947 r. została uintensywniona również na terenie działania Dolnośląskiej DKS. Podjęte przez nią akcje masowe i represyjne wobec przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego dały „dodatnie” wyniki. Z kolei Szczecińska DKS w latach 1947-1949 zorganizowała ponad 3 966 akcji kontrolnych. Uczestniczyło w nich ponad 18 440 osób. Skontrolowano ponad 41 845 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw usługowych, w tym ponad 35 372 prywatnych (84,53%), a tylko ok. 6 473 uspołecznionych (15,47%). W ogólnej liczbie skontrolowanych punktów było ponad 28 641 z branży spożywczej, ponad 6 473 z branży przemysłowej oraz ponad 5 832 z innych branż. W czasie lustracji sporządzono ponad 6 527 protokołów karnych, w tym aż ponad 5 448 z nich dotyczyło prywatnego sektora gospodarczego (83,47%), a tylko 1 079 sektora uspołecznionego (16,53%). Bydgoska DKS tylko w okresie od 2 czerwca do 31 grudnia 1947 r. skontrolowała 14 936 punktów sprzedaży. Do akcji kontrolnych zaangażowała 7 674 osoby. W swych repertoriach zarejestrowała wpływ 3 713

⁸³ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 15-17, 32, 194.

⁸⁴ Tamże, sygn. 2, k. 63, 194; sygn. 9, k. nn. – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133; sygn. 12, k. nn. – SSM dot. działalności SKKC za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 349-350; B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 197-203; R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 156, 170.

spraw „spekulacyjnych”. W stosunku do 28 sprawców wystąpiła z wnioskiem do CKS, o skierowanie ich do obozu pracy, a dodatkowo dla 9 z nich zapostulowała wymierzenie kar grzywny. We własnym zakresie ukarała karami grzywny 1 426 osób – na sumę 15 993 000 złotych. Wobec 12 skazanych, którzy nie uiszcili orzeczonych kar finansowych wystąpiła z wnioskami do CKS, o skierowanie ich do obozu pracy w ramach kary zastępczej. Ostrze represji BDKS było wy kierowane przede wszystkim w prywatnych przedsiębiorców. Jednoznacznie wynika to z danych statystycznych za miesiące lipiec i listopad 1947 roku. W lipcu 1947 r. delegatura ta przeprowadziła 101 akcji kontrolnych, w których udział wzięło 1 040 osób. W ramach tych lustracji skontrolowano 1.717 punktów sprzedaży, w tym: 1 509 prywatnych (87,89%), a tylko 208 uspołecznionych (12,11%). Sporządzono łącznie 798 protokołów karnych, z czego 704 dotyczyło sklepów prywatnych (88,22%), a tylko 94 uspołecznionych (11,78%). Do odpowiedzialności karnej pociągnięto 409 osób, w tym: 382 z sektora prywatnego (93,4%), a tylko 27 z sektora uspołecznionego (6,6%) – w tym, w stosunku do 6 BDKS wystąpiła do CKS w Warszawie z wnioskiem o skierowanie ich do obozu pracy, przy tym zapostulowała, aby zarazem dla 3 z nich dodatkowo wymierzyć także kary grzywny. Podobnie sytuacja na polu walki z prywatną przedsiębiorczością w województwie pomorskim, wyglądała także w miesiącu listopadzie 1947 r., w którym przeprowadzono 151 akcji kontrolnych, angażując do nich 1 113 osób. Kontrolą objęto 2 648 punktów sprzedaży, w tym 2 306 należących do sektora prywatnego (87,08%) i 342 zaliczanych do sektora uspołecznionego (12,92%). Sporządzono łącznie 375 protokołów karnych, z których 316 dotyczyło sektora prywatnego (84,27%), a tylko 59 spółdzielczego (15,73%). Odpowiedzialnością karną objęto 171 osób, z tego 142 z sektora prywatnego (83,04%), a tylko 29 z sektora uspołecznionego (16,96%). Karami grzywny ukarano 171 osób, z tym, że w przypadku 6 zastrzeżono możliwość zamiany grzywien na karę obozu pracy w przypadku ich nieściągalności. Akcje kontrolne sklepów przeprowadzała także Poznańska DKS (PDKS). W 1947 r. ujawniła przypadki braku cen na towarach w 43% sklepów prywatnych. Ponadto stwierdziła, że ok. 21,4% lustrowanych składów pobiera zawyżone ceny; 14% właścicieli sklepów nie posiada rachunków zakupu na część towarów znajdujących się w sprzedaży, a 7,4% kupców ukrywa towary. W kolejnym roku w wyniku represyjnych działań PDKS – liczba tzw. praktyk spekulacyjnych spadła. Sklepy, w których stwierdzono brak cen na towarach – stanowiły 6,25% ogółu badanych placó-

wek; sklepy w których ujawniono przypadki pobierania nadmiernych cen – stanowiły 12,5% ogółu zlustrowanych punktów handlowych, a sklepy w których praktykowano niedoważanie towarów handlowych – stanowiły 6,25% liczby sprawdzonych lokali kupieckich. Z kolei do Wydziału Walki ze Spekulacją [czytaj: z prywatną przedsiębiorczością] Warszawskiej DKS (WDKS) tylko w 1948 r. wpłynęło 9 768 spraw dot. tzw. przestępstw spekulacyjnych. W tym roku WDKS łącznie załatwiła tego rodzaju 10 465 spraw [licząc ze sprawami, które posiadała do załatwienia z 1947 r.], wymierzając sprawcom grzywny na łączną sumę 167 912 złotych. W kolejnym roku – 1949 – łączna suma grzywien wymierzonych przez WDKS wyniosła – 968 694 zł. Także na Warmii i Mazurach w sierpniu 1947 r. akcje kontrolne przeprowadzano przede wszystkim w prywatnych punktach handlowych. Wyjątkowo kontrolowano placówki spółdzielcze, natomiast państwowe nie były podane lustracji w ogóle. Łącznie od lipca do grudnia 1947 r. na terenie działania Olsztyńskiej DKS przeprowadzono 175 akcji kontrolnych. Wzięło w nich udział 2 632 kontrolerów. Skontrolowano 6 947 punktów handlowych, w tym: 3 441 zaliczanych do branży spożywczej, 236 do włókienniczej, 181 do monopolowej i 3 089 do innej. W drugim półroczu 1947 r. sporządzono 1 881 protokołów karnych, z tego: aż 1 301 dot. sklepów prywatnych (69,17%), tylko 509 spółdzielczych (27,06%) i zaledwie 71 państwowych (3,77%)⁸⁵. Na Białostocczyźnie w ramach tzw. postępowania karnego przed Komisją, w 1948 r. ukarano co trzeciego kupca prywatnego lub kierownika placówki handlowej. Środki represji wobec prywatnych przedsiębiorców stosowały także organy sądowe, na wniosek prokuratorów z prokuratur funkcjonujących przy sądach powszechnych⁸⁶. W postępowaniu karnym przed Komisją Specjalną w zasadzie był przewidziany tylko jeden środek karny wobec tzw. „zawodowych handlarzy” – „osadzenie w obozie pracy przymusowej”⁸⁷.

W skali kraju w okresie od lipca do grudnia 1947 r. skontrolowano 213 353 punkty handlowe, przy udziale 77 010 osób, sporządzając

---

⁸⁵ M. Rusek, *Właściwość rzeczowa...*, s. 273; A. Pasek, *Uwagi wokół działalności...*, s. 320-324; J. Macholak, *Delegatura Komisji...*, s. 43 – dane niepełne; A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 339, 348-349; B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 199; W. Domagalski, *Działalność Komisji...*, s. 114; R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 171.

⁸⁶ P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 127.

⁸⁷ G. Sołtysiak, *Komisja Specjalna do Walki*, „Karta” 1991, nr 1, s. 83.

45 318 protokołów karnych, z tego 41 101 dot. sklepów prywatnych (90,69%), a tylko 4 217 uspołecznionych – spółdzielczych i państwowych (9,31%)⁸⁸. W kolejnym roku – 1948 – kontrole przeprowadzono w 455 439 punktach handlowych, sporządzając 75 744 protokoły karne⁸⁹. W I półroczu 1949 r. podczas zorganizowanych 12 039 akcji kontrolnych, do których zaangażowano 95 667 kontrolerów – skontrolowano 193 736 punktów handlowych, wystawiając 24 673 protokoły karne. Na podstawie nich wymierzono grzywny na kwotę 497 174 772 zł⁹⁰. Ogółem w 1949 r. skontrolowano 350 375 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw usługowych, przy udziale 157 170 osób, sporządzając 46 442 protokoły karne – z tego: 39. 637 dot. placówek prywatnych (85,35%), a tylko 6 805 uspołecznionych (14,65%) – [w tym: 887 państwowych (1,91%) i 5.918 spółdzielczych (12,74%)]. W całym kraju w czasie apogeum „bitwy o handel” (1947-1948) skontrolowano 668 792 placówki handlowe, z art. spożywczymi, monopolowymi i przemysłowymi oraz wybrane przedsiębiorstwa usługowe, wystawiając 121 062 protokoły karne. Najwięcej w tym czasie sporządzono protokołów karnych dot. nadużyć w placówkach branży spożywczej i monopolowej – 82 518 (68,16%). Natomiast w odniesieniu do branży przemysłowej – 30 561 (25,24%), a branży usługowej – 7 983 (6,6%). W 1949 r. największe zaangażowanie w „bitwę o handel” wykazały DKS w Warszawie, Bydgoszczy i Poznaniu. Lubelska DKS w tym niechlubnym rankingu uplasowała się na 6 miejscu⁹¹.

Z 15 573 protokołów karnych, jakie zostały sporządzone w latach 1947-1950 przez kontrolerów SKKC, funkcjonujących na Lubelszczyźnie pod nadzorem LDKS – 5 036 dot. pobierania nadmiernych cen za artykuły spożywcze i przemysłowe oraz usługi (32,34%); 752 dot. odmowy sprzedaży i ukrywania towarów (4,83%); 5 277 dot. braku cenników, braku cen na towarach, braku rachunków zakupu lub odmowy wydania rachunku (33,88%); 4 508 dot. innych przestępstw,

---

⁸⁸ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 8, 104-105.

⁸⁹ Zarządzenie Nr 5 BWKS – z 21 lutego 1949 r. – w sprawie zwalczania spekulacji, AAN, ZA-170 CKS-W, sygn. 1, k. 17-21, zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 94-97.

⁹⁰ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 170-171.

⁹¹ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 104-105, 111-112; APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949.

w tym m.in. takich jak: handel łańcuszkowy, tajny ubój, nielegalny handel mięsem (28,95%)⁹². W skali kraju sytuacja w zakresie wykrywalności przestępstw spekulacyjnych przedstawiała się podobnie. Na 167 504 spisanych protokołów karnych w latach 1947-1949 – 69 918 dot. pobierania nadmiernych cen (41,74%), 9.725 dot. odmowy sprzedaży i ukrywania towarów (5,81%), 87 861 dot. nieujawniania cen i cenników oraz innych występków (52,45%)⁹³.

W latach 1947-1950 do Lubelskiej DKS ze SKKC działających na jej terenie wpłynęło 14.393 wniosków o ukaranie, co stanowiło 74,7% ogółu doniesień, jakie w tym okresie napłynęły do delegatury⁹⁴. Natomiast w skali kraju tylko w latach 1948-1949 do DKS ze SKKC napłynęło 96 586 takich doniesień (54,86%)⁹⁵.

O tym, że ostrze represji w okresie „bitwy o handel” było wykie rowane przede wszystkim w przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego – świadczą także m.in. wytyczne zawarte w okólniku Nr 16 Biura Wykonawczego Komisji Specjalnej z 29 grudnia 1949 r. w sprawie przeciwdziałania nadmiernemu wzrostowi cen w styczniu i lutym 1949 r.⁹⁶ Zgodnie z nimi organy terenowe Komisji Specjalnej zostały zobligowane do przeprowadzenia wzmózonych kontroli w sklepach prywatnych, począwszy od dnia 3 stycznia 1949 roku. Lustracją miały objąć także prywatne zakłady wytwórcze oraz rzemiosło. Głównym celem tej akcji, miało być zapobieżenie jakiegokolwiek podwyżce cen przez prywatnych przedsiębiorców, pomimo, że rząd zapowiedział – z dniem 1 stycznia 1949 r. – wprowadzenie urzędowych podwyżek cen na energię elektryczną, gaz i usługi transportowe oraz szereg artykułów spo-

---

⁹² APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; AAN, ZA-170 CKS-W, sygn. 50, k. 6.

⁹³ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 112.

⁹⁴ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 7, k. 242, 244; sygn. 9, k. 122-133; sygn. 8, k. nn. – statystyczne sprawozdania roczne (dalej cyt. SSR) – [1949-1950]; sygn. 11, k. nn. – SSM I Rs., II Rs. (1949-1950).

⁹⁵ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 98.

⁹⁶ Okólnik BWKS Nr 16 – z 29 grudnia 1948 r. – *do delegatur i inspektorów terenowych komisji dot. przeciwdziałania nadmiernemu wzrostowi cen w styczniu i lutym 1949 r.*, AAN, ZA-170 CKS-W, sygn. 3, k. 9, zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 83-85.

żywczych i przemysłowych. Ta podwyżka rządowa – automatycznie wymuszała wprowadzenie takowej również przez prywatnych przedsiębiorców, ze względu na wzrost kosztów produkcji, bo inaczej groziłoby im bankructwo. Prywatny sektor gospodarczy w świetle przepisów tego okólnika – po 1 stycznia 1949 r. – miał ponosić wyższe koszty handlu, produkcji i usług – natomiast towary i usługi zbywać po cenach sprzed rządowej podwyżki środków produkcji, a więc po nieopłacalnych. Przedsiębiorcy nieuspołeczniczeni, którzy nie chcieli się zastosować do tej zasady byli dyscyplinowani karami grzywny i obozu pracy. Wobec najbardziej opornych już w okresie postępowania wyjaśniającego stosowano dotkliwe środki przymusu, w tym areszt tymczasowy. Ta strategia, wyznaczona na czas tzw. „akcji styczniowej” – dobitnie pokazuje, że komunistom chodziło o bezwzględne doprowadzenie do upadku prywatnej przedsiębiorczości, a „akcja styczniowa” była zamierzonym, szkodliwym działaniem władz komunistycznych, pogłębiającym destabilizację rynku zaopatrzeniowego w całym kraju.

W latach 1950-1954, kiedy LDKS pełniła tylko funkcje orzecznicze – podobnie jak pozostałe delegatury i CKS – nadal wykazywała aktywne zaangażowanie w walkę z resztkami drobnej własności kapitalistycznej, w szczególności w zakresie eliminacji ze mapy gospodarczej Lubelszczyzny małych sklepów i warsztatów usługowych. Dokonywała tego poprzez wydawanie surowych orzeczeń w sprawach dotyczących prywatnych przedsiębiorców, przekazanych im do rozpoznania przez organy nowopowstałej Prokuratury Generalnej RP (od 1952 r. PG PRL). Właściciele sklepów, warsztatów usługowych i niewielkich zakładów produkcyjnych skazywani byli za najdrobniejsze przewinienia na wysokie kary grzywny. Wobec skazanych, którzy nie wpłacili w terminie nałożonej na nich grzywny – stosowano karę zastępczą, w postaci zamknięcia w obozie pracy przymusowej. Obie formy represji karnej służyły likwidacji resztek systemu wolnorynkowego. Prywatni handlowcy, którzy trafili do obozu pracy, tracili niejednokrotnie dorobek całego życia, a ich przedsiębiorstwa były zamykane bądź przejmowane na rzecz Skarbu Państwa⁹⁷. Skalę terroru stosowanego przez LDKS w stosunku do prywatnych przedsiębiorców obrazują dane zawarte w poniższej tabeli.

---

⁹⁷ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 13; sygn. 153, k. 50; sygn. 180, k. 212-213; sygn. 575; sygn. 812, nr poz. rep. 1126.

Tabela 6. Porównawcze zestawienie liczbowe wniosków o ukaranie, które zostały przekazane LDKS do rozpoznania w latach 1950-1954

Rok	Wnioski o ukaranie									
	wpływ – ogółem	w tym za:								
		przestępstwa związane z obrotem handlowym	potajemny ubój zwierząt gospodarskich	nielegalny garbunek skór	nielegalny wyrób spirytusu; nielegalny handel alkoholem i tytoniem	przestępstwa przeciwko własności społecznej	przestępstwa urzędnicze	chuligaństwo	przestępstwa polityczne	inne przestępstwa
1950 ^a	173	136	1	1	8	-	9	-	-	18
1951	1 421	923	190	-	165	-	31	13	-	99
1952	3 134	1 324	828	-	228	-	161	177	-	416
1953	4 274	2 500	333	34	348	11	491	128	108	321
1954 ^b	1 706	1 003	-	38	108	13	224	108	13	199
Razem	10 708	5 886	1 352	73	857	24	916	426	121	1 053
Odsetek	100 %	54,97 %	12,63 %	0,68 %	8,00 %	0,22 %	8,56 %	3,98 %	1,13 %	9,83 %

^a Październik – grudzień.

^b Styczeń – listopad.

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 13.

Analiza danych zawartych w powyższej tabeli pokazuje, że także w latach 1950-1954 ostrze represyjne LDKS w Lublinie, było wymierzone przede wszystkim przeciwko prywatnemu sektorowi handlowemu oraz rolnikom indywidualnym. Podobnie sytuacja przedstawiała się w innych delegaturach Komisji Specjalnej, m.in. w warszawskiej. W latach 1951-1954 wpłynęło do niej 33 030 wniosków o ukaranie, z tego: aż 14 151 z nich dot. tzw. przestępstw spekulacyjnych, tj. związanych z obrotem handlowym (42,84%); 1 665 dot. przestępstw urzędniczych (5,04%); 996 dot. tzw. nielegalnego uboju (3,02%) – [dane niepełne]; 632 dot. nielegalnego garbunku skór (1,91%); 1 919 dot. tzw. potajemnego gorzelnictwa i nielegalnej produkcji tytoniu (5,81%); 13 667 dot. tzw. innych przestępstw (41,38%)⁹⁸. Z kolei do Olsztyńskiej DKS

⁹⁸ W. Domagalski, *Działalność Komisji...*, s. 109.

w latach 1950, 1952-1954 wpłynęło 4 593 wniosków o ukaranie. Większość z nich dot. nadużyć spekulacyjnych i przestępstw w dziedzinie gospodarki, w szczególności nielegalnego uboju⁹⁹.

Lubelska DKS w latach 1950-1954 wydała 10 672 orzeczeń skazujących, z tego aż 5 441 dot. przestępstw związanych z obrotem handlowym (50,98%)¹⁰⁰. Inne delegatury Komisji Specjalnej w tym okresie również brały aktywny udział w likwidacji resztek prywatnej przedsiębiorczości. Orzekano dotkliwie kary obozu pracy i bardzo wysokie grzywny nawet za drobne wykroczenia, nawet za czyny niekaralne w świetle wówczas obowiązującego prawa karnego – co doprowadziło do bankructwa prywatnych firm handlowych¹⁰¹. Dla przykładu: orzeczenia skazujące wydane przez Poznańską DKS w marcu 1951 r. za przestępstwa spekulacyjne z ustawy z 2 czerwca 1947 r. dotyczyły: w 27% osób zajmujących się nielegalnym handlem tzw. łańcuszkowym; w 53% handlowców prywatnych, a tylko w 20% pracowników handlu uspołecznionego¹⁰². W skali I półrocza 1951 r. orzeczenia skazujące – wydane przez PDKS – za przestępstwa z ustawy z 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym – stanowiły 68,8% ogółu wydanych orzeczeń skazujących w tym okresie¹⁰³. Do obozów pracy najczęściej kierowano kupców i innych przedsiębiorców prywatnych, a w szczególności piekarzy i rzeźników¹⁰⁴.

W skali ogólnokrajowej za przestępstwa związane z obrotem handlowym skierowano na mocy orzeczeń organów orzecznich Komisji Specjalnej do obozów pracy przymusowej w: 1946 r. – 256 osób (18,3%); w 1947 r. – 518 osób (11,9%); w 1948 r. – 621 osób (11,9%); w 1949 r. – 1 072 osoby (11,6%); w 1951 r. – 2 862 osoby (27,1%); w 1952 r. – 2 672 osoby (11,9%); w 1953 r. – 4 531 osób (24,1%);

---

⁹⁹ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 195-198.

¹⁰⁰ APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 13.

¹⁰¹ P. Oseka, *Spekulancie...*, s. 26-27.

¹⁰² Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół archiwalny: *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Poznaniu*, sygn. 119, s. 87-88, sprawozdanie opisowe Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu za miesiąc marzec 1951 r., za: B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 218-219.

¹⁰³ Tamże, s. 104-107, sprawozdanie opisowe Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu za okres od 1 stycznia do 30 czerwca 1951 r., za: B. Więclawski, *Z działalności Delegatury...*, s. 219-222.

¹⁰⁴ W. Domagalski, *Działalność Komisji...*, s. 111.

w 1954 r. – 2 462 osoby (31,7%). Łącznie w latach 1946-1954 – na mocy orzeczeń skazujących Komisji Specjalnej – trafiło do obozów pracy przymusowej m.in. w Chrustach i Miłocinie ponad 14 994 tzw. spekulantów-handlowców, co stanowi 18,85% ogółu skazanych na tą karę¹⁰⁵.

Ryc. 2. W okresie „bitwy o handel” osoby podejrzane o nielegalny handel – łapano, zatrzymywano i prowadzano jak groźnych przestępców (Warszawa – sierpień 1951 r.)

Źródło: P. Osęka, *Spekulancie...*, s. 26.

W latach 1950-1953 nadal aktami prawnymi, na mocy których karano prywatnych handlowców i innych przedsiębiorców była w szczególności ustawa antydrożyzniana z 2 czerwca 1947 r. oraz dekret z 21 kwietnia 1948 r. o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym¹⁰⁶, a od marca 1953 r., także tzw. dekrety mar-

---

¹⁰⁵ D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, s. 8-9 – dane nie obejmują roku 1950.

¹⁰⁶ Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218; dekret – z 21 kwietnia 1948 r. – o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym, Dz. U. 1948 Nr 23, poz. 157 – (dalej: Dz. U. 1948 Nr 23, poz. 157). Akty te zostały definitywnie uchylone z dniem 13 VI 1953 r., dekret – z 3 czerwca 1953 r. – o ustalaniu cen, opłat i stawek taryfowych, Dz. U. 1953 Nr 31, poz. 122, art. 12 ust. 1.

cowe¹⁰⁷, które jeszcze bardziej zaostrzały sankcje karne wobec tzw. spekulantów-handlowców¹⁰⁸.

Tabela 7. Komparatystyczne zestawienie kar zasadniczych i dodatkowych wymierzonych przez komplety orzekające LDKS za przestępstwa związane z obrotem handlowym i za tzw. potajemny ubój – na tle kar orzeczonych za inne „przestępstwa” (1950-1954)

Grupy przestępstw, których rozpoznawaniem zajmowała się LDKS w latach 1950-1954	Kary zasadnicze				Kary dodatkowe		
	ogółem	w tym:			ogółem	w tym:	
		kara obozu pracy (dalej: KOP)	kara grzywny (dalej: KG)	→ z tego KG + KOP		przepadek towarów i przedmiotów	zamknięcie przedsiębiorstwa
Przestępstwa związane z obrotem handlowym i produkcją	4 349	736	3 613	48	1 092	1 090	2
Potajemny ubój	1 233	496	737	92	787	787	-
Chuligaństwo	413	383	30	4	6	6	-
Przestępstwa urzędnicze	605	132	473	7	11	11	-
Nielegalny wyrób „spirytusu” i nielegalny handel alkoholem oraz tytoniem	673	323	350	43	428	428	-
Przestępstwa polityczne	71	71	-	-	1	1	-

¹⁰⁷ Dekret – z 4 III 1953 r. – o wzmoczeniu walki z produkcją złej jakości, Dz. U. 1953 Nr 16, poz. 63 – [dekret ten został uchylony z dniem 1 stycznia 1972 r., ustawa – z 20 maja 1971 r. – przepisy wprowadzające Kodeks wykroczeń, Dz. U. 1971 Nr 12, poz. 115, art. II § 1]; dekret – z 4 marca 1953 r. – o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym, Dz. U. 1953 Nr 16, poz. 64 – [dekret ten został uchylony z dniem 26 VII 1957 r., ustawa – z 13 lipca 1957 r. – o zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywców oraz producentów rolnych w obrocie handlowym, Dz. U. 1957 Nr 39, poz. 171, art. 19].

¹⁰⁸ P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 134-135.

POLSKIE DROGI DO SOCJALIZMU. SOWIETYZACJA...

Nielegalny garbunek skór	85	15	70	1	40	40	-
Przestępstwa przeciwko własności społecznej	13	11	2	-	-	-	-
Inne przestępstwa	726	193	533	39	137	137	-
Razem	8 168	2 360	5 808	234	2 504	2 502	2

Źródło: B. Sekściński, *Kara obozu pracy...*, s. 118-119; APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 13.

Ryc. 3. Kłopotliwy handel – pod bezpośrednim nadzorem Milicji Obywatelskiej i ORMO

Źródło: G. Sołtysiak, *Komisja Specjalna...*, s. 85.

V. „Bitwa o handel” była prowadzona na wielu frontach – w ramach tzw. akcji specjalnych organizowanych przez Komisję Specjalną. Również same delegatury podejmowały szereg inicjatyw lokalnych. Lubelska DKS z własnej inicjatywy prowadziła m.in. akcje kontrolne: w aptekach – w zakresie dystrybucji leków; w mleczarniach – pod kątem przestrzegania przepisów sanitarnych; w placówkach opieki społecznej – sprawdzając właściwość opieki nad ludźmi niepełnosprawnymi; w punktach sprzedaży napojów chłodzących – kontrolując prawidłowość cen napojów oferowanych konsumentom. W latach 1946-1954 Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym odegrała decydującą rolę w krajowej batalii o handel.

Apogeum „bitwy o handel” miało miejsce w latach 1947-1948, podobnie jak i w innych delegaturach. Swoją działalnością LDKS doprowadziła do znacznego ograniczenia rozwoju prywatnego sektora gospodarczego na Lubelszczyźnie. Niektóre gałęzie prywatnego sektora gospodarczego niemal całkowicie zostały wyeliminowane z mapy gospodarczej województwa lubelskiego. Na wiele dziesięcioleci został zachwiany dotychczasowy model trójsektorowej gospodarki krajowej. Na pozycję dominującą wysunął się sektor państwowy oraz spółdzielczy pozostający pod wpływami komunistów. Ograniczony został także rozwój niezależnej spółdzielczości. Nastąpił prawie całkowity upadek drobnej własności kapitalistycznej. Wskutek dyskryminacyjnej polityki władz komunistycznych doszło do likwidacji większości prywatnych sklepów oraz zakładów produkcyjnych. Znacznie została ograniczona ilość prywatnych punktów usługowych. Zapanował chaos w gospodarce zaopatrzeniowej miast i wsi. Winą za zaistniałą sytuację reżim komunistyczny obciążył prywatnych przedsiębiorców i rolników indywidualnych – niesłusznie przypisując im nieudolną gospodarkę, szkodnictwo gospodarcze i sabotowanie wprowadzanej siłowo gospodarki socjalistycznej. W pełni należy zgodzić się z poglądem R. Tomkiewicza stanowiącym, że praca delegatur Komisji Specjalnej w latach 1947-1950 polegała „na ciągłym udowadnianiu społeczeństwu, że słabe wyniki w gospodarce kraju (w tym niedobory wielu podstawowych towarów, m.in. takich jak mięso) nie są winą władz państwowych, lecz wynikiem szeroko pojętej spekulacji, nadużyć i przestępstw gospodarczych, popełnianych w prywatnym sektorze gospodarki”¹⁰⁹. Była to nieudolna działalność propagandowa – szkodliwa dla Polski.

Po przekształceniu Komisji Specjalnej oraz jej delegatur w organy orzecznicze i odebraniu im uprawnień do wykrywania i ścigania przestępstw w październiku 1950 r. – jej dotychczasowe zadania podjęte w ramach „bitwy o handel” przejęła prokuratura. Objęła także nadzór nad SKKC, które uprzednio – w praktyce – były kierowane, zarządzane i nadzorowane przez organy Komisji Specjalnej¹¹⁰. Społeczne Komisje Kontroli Cen zostały ostatecznie zlikwidowane we wrześniu 1951 ro-

¹⁰⁹ R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura...*, s. 176.

¹¹⁰ Rozporządzenie Rady Państwa – z 26 października 1950 r. – o zmianie rozporządzenia Rady Państwa z dnia 13 czerwca 1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen, Dz. U. 1950 Nr 49, poz. 455.

ku¹¹¹. Nie oznacza to jednak, iż wraz z ich likwidacją komuniści zaprzestali prześladowań nielicznych już wówczas prywatnych przedsiębiorców sektora handlowego, którzy przetrwali apogeum „bitwy o handel”. Otóż w miejsce SKKC zostały powołane Komisje do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu (KWS). One także funkcjonowały bezpośrednio lub za pośrednictwem kontrolerów społecznych, a jednym z podstawowych ich celów było wykrywanie przestępstw oraz nadużyć w handlu, w szczególności drogą ujawniania zawodowych nielegalnych handlarzy, ich agentów i innych spekulantów. Nadzór nad KWS został powierzony prokuraturze. Walka z resztkami prywatnego handlu nadal była kontynuowana m.in. w oparciu o nadal obowiązujące przepisy ustawy – z 2 czerwca 1947 r. – o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym – która oficjalnie zainicjowała „bitwę o handel”¹¹². Resztkami, bo w zasadzie prywatny sektor handlowy w wyniku represyjnej działalności reżimu komunistycznego, prawie zanikł po roku 1948, a wraz z nim niewielkie enklawy prywatnej przedsiębiorczości wytwórczej i przetwórczej, po wejściu w życie tendencyjnego, represyjnego dekretu o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym, którego ostrze było wymierzone w prywatną inicjatywę gospodarczą¹¹³.

Powstałe w 1951 r. KWS zajmowały się sprawami spekulacyjnymi, takimi jak: pobieranie nadmiernych cen, odmowa sprzedaży czy ukrywanie towarów – ale dotyczącymi aż w 95 % pracowników uspołecznionego aparatu handlowego¹¹⁴. Personel ekspediencki spółdzielczych i państwowych sklepów także przed rokiem 1951 r., niewątpliwie

---

¹¹¹ Rozporządzenie Rady Państwa – z 6 września 1951 r. – o uchyleniu rozporządzenia Rady Państwa z dnia 13 czerwca 1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen, Dz. U. 1951 Nr 48, poz. 353.

¹¹² Uchwała Nr 615 Rady Ministrów – z 18 sierpnia 1951 r. – w sprawie wzmożenia walki ze spekulacją, M. P. 1951 Nr A-77, poz. 1069; pismo okólne Generalnej Prokuratury PRL – z 3 października 1952 r. – dotyczące przejmowania spraw przez prokuratury i komisje do walki ze spekulacją i nadużyciami w handlu od organów Państwowej Inspekcji Handlowej, Dz. Urz. W. Spr. 1952 Nr 3, poz. 24. Porównaj: pogląd odmienny, M. Fajst. *Przepisy prawne regulujące funkcjonowanie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945-1955)*, „Studia Iuridica” 35(1999), s. 86; także odmienny pogląd prezentuje A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 352.

¹¹³ Dz. U. 1948 Nr 23, poz. 157.

¹¹⁴ A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura...*, s. 353.

dopuszczał się czynów spekulacyjnych, lecz w zasadzie nie był za nie ścigany, ponieważ cały wysiłek komunistycznych organów terroru był skupiony na stosowaniu represji wobec prywatnych przedsiębiorców, a ich cel był ideowo-polityczny – jeden – likwidacja prywatnego sektora gospodarczego w Polsce, który nie przystawał do siłowo wprowadzanego przez komunistów ustroju socjalistycznego. Zamykano sklepy prywatne z powodu niewielkich wykroczeń, ale państwowych, podobnie jak i spółdzielczych – nie wolno było zamykać – nawet w wypadku stwierdzenia największych nadużyć. Tak wyglądała socjalistyczna sprawiedliwość stalinowska w wydaniu polskim, oparta na wzorcach sowieckich.

Tabela 8. Syntetyczny obraz rujnacji polskiego kupiectwa w okresie stalinizmu (1946-1954)

Rok	Placówki handlowe ^a					
	ogółem	prywatne	w tym:			
			razem	uspołecznione		
				państwowe	spółdzielcze	inne
1946	177 738	159 997	17 741	2 252	15 081	408
1947	148 706	123 092	25 614	2 524	22 294	796
1948	142 496	113 359	29 137	3 385	25 752	-
1949	126 435	77 856	48 579	5 965	42 614	-
1950	101 269	43 388	57 881	-	-	-
1951	102 851	31 999	70 852	-	-	-
1952	106 788	26 049	80 739	-	-	-
1953	115 510	16 544	98 966	-	-	-
1954	126 891	15 765	111 126	-	-	-

^a Liczby dotyczące lat 1946-1949 obejmują placówki hurtowe i detaliczne, włącznie z zakładami gastronomicznymi, natomiast dot. lat 1950-1954 odnoszą się wyłącznie do punktów sprzedaży detalicznej.

Źródło: *Rocznik statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 84 [tab. 15]; *Roczniki statystyczny 1948*, Warszawa 1949, s. 84 [tab. 1]; *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1949, s. 90 [tab. 1]; *Rocznik statystyczny 1950*, Warszawa 1951, s. 69 [tab. 1]; *Rocznik statystyczny 1958*, Warszawa 1958, s. 242 [tab. 2].

W tym miejscu – warto dodać, że w bolszewickiej Rosji w latach 1917-1922, także funkcjonował organ terroru podobny – nie tylko z nazwy, ale również z metod działania – do Komisji Specjalnej, tj. Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kонтrewolucją, Spekulacją i Sabotażem (WCzK, Czeka), która również zajmowała się walką ze spekulacją, a prywatni handlarze schwytani przez jej funkcjonariuszy w czasie ulicznych obław, trafiali najpierw na Łubiankę do więzienia śledczego bolszewickiej służby bezpieczeństwa, a następnie do obozów pracy¹¹⁵.

„Bitwa o handel” przyniosła propagandowe zwycięstwo dla reżimu komunistycznego i zarazem klęskę krajowego sektora handlowego, ponieważ w wyniku terroru państwowego, ogólna liczba placówek handlowych w całym kraju wyraźnie spadła. W wyniku jej nastąpiła przyspieszona likwidacja placówek handlu prywatnego oraz uległa zmniejszeniu liczba hurtowni spółdzielczych. Komuniści wygrali tę bitwę rujnując – już w końcu 1948 r. – gospodarkę zaopatrzeniową miast i wsi. Bezmyślna likwidacja prywatnej sieci handlowej przy niedostatecznym rozwoju placówek uspołecznionych – doprowadziła do powstania zjawiska tzw. pustyń handlowych, tj. terenów pozbawionych minimalnej liczby punktów sprzedaży, w szczególności w województwach, takich jak: rzeszowskie i wrocławskie. W niektórych rejonach kraju w okresie tej batalii nie można było nawet kupić chleba. Powojenny terror antykupiecki, który rozpętali prostalinowscy komuniści – był właściwie kontynuacją dzieła wcześniej rozpoczętego przez hitlerowskiego okupanta, na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy. W czasie II wojny światowej okupant zlikwidował 20 tysięcy polskich placówek handlowych, co doprowadziło do prawie całkowitej likwidacji kupiectwa polskiego na tych terenach¹¹⁶. Antykupiecka polityka władz komunistycznych, podobnie jak okupanta hitlerowskiego miała charakter antyspołeczny – była szkodliwa dla Polski i Polaków. Działania komunistów w kierunku centralizacji gospodarki, doprowadziły do upadku prywatnego handlu, a wraz z nim do pogorszenia zaopatrzenia miast i wsi¹¹⁷.

---

¹¹⁵ F. Bernaś, J. E. Wilczur, *Piekielny krąg. Z dziejów Czeka, GPU, NKWD*, Warszawa 1995, s. 30, 37.

¹¹⁶ J. Kaliński, *Bitwa o handel...*, s. 19, 144-145, 148.

¹¹⁷ A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945-1947*, Warszawa 1993, s. 49.

Analiza danych zamieszczonych w tabeli nr 8 – dobitnie pokazuje, iż polityka reżimu komunistycznego w Polsce okresu stalinowskiego była nieracjonalna i wysoce nieodpowiedzialna. Wskutek niej w latach 1946-1950, pomimo ciągle wzrastającej liczby ludności – stan placówek handlowych regularnie się obniżał, co powodowało stałe pogarszanie się zaopatrzenia mieszkańców miast i wsi w podstawowe artykuły egzystencjalne.

O ile w 1946 r. w województwie lubelskim funkcjonowało 9 621 prywatnych zakładów handlu towarowego, to już w 1950 r. nieuspołecz-nionych punktów sprzedaży detalicznej było zaledwie 1 197. Natomiast ogólna liczba placówek handlowych (na Lubelszczyźnie), która w pierwszym roku po wojnie (1946) wynosiła 10 987, w wyniku awanturniczej polityki władz komunistycznych – w 1954 r. zmalała prawie o połowę¹¹⁸. Kupcy lubelscy w okresie „bitwy o handel” niejednokrotnie sami likwidowali własne sklepy, w wyniku „niesprawiedliwych wymiarów i domiarów zaliczek na podatek dochodowy i obrotowy”, które „znacznie” przekraczały ich „zdolności płatnicze”, a „nawet wartość całego towaru przedsiębiorstwa” i przechodzili ze swą działalnością do tzw. szarej strefy. Sytuacja prywatnych przedsiębiorców w tym czasie była beznadziejna, nawet wg kierownictwa ówczesnego Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Lublinie, które w swych sprawozdaniach słanych do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, informowało o „sarkaniu sfer kupieckich” i „chronicznym uskarżaniu się” – w szczególności „kupców detalistów biedniejszych” – na tendencyjne domiary podatkowe i trudności przy zakupie towarów. Pracownicy lubelskich urzędów skarbowych ustalali domiary podatku obrotowego i dochodowego nie na podstawie danych zawartych w księgach handlowych i podatkowych, lecz wg własnego uznania, kierując się „znajomościami i otrzymanymi łapówkami”. Tylko, co niektórzy kupcy starali się przetrwać komunistyczną kampanię antykupiecką, wierząc w rychłe zniszczenie, winnych temu stanowi rzeczy – komunistów, których postrzegano na Ziemi Lubelskiej jako „żydostwo i paskudztwo”¹¹⁹.

---

¹¹⁸ *Rocznik statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 84 [tab. 15]; *Rocznik statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 225 [tab. 7]; *Rocznik statystyczny 1970*, Warszawa 1971, s. 380 [tab. 14].

¹¹⁹ IPN-O/Lu, ZA-Lu/040 WUBP-L, sygn. 10, k. 7, 18, 31.

Na zakończenie warto dodać, iż w okresie wzmózonych represji wobec chłopów i kupców na Lubelszczyźnie, w latach 1947-1951 wiceszefem WUBP w Lublinie był Żyd – major Cezary Monderer-Lamensdorf¹²⁰, *komunista* – który *by się bardziej przypodobać* wówczas *wszechwładnemu NKWD* – *przybrał bardzo polskie nazwisko: Jan Gorliński*, które wcześniej *kupił* sobie¹²¹. Była to *wyjątkowo perfidna postać*, która *zadrwiła* sobie z Narodu Polskiego, przedstawiając w swych wspomnieniach swoje „urzędowanie” na stanowisku szefa UB – o charakterze antypolskim – jako niezwykle humanitarną pracę, podobną do *roli komisarza Amnesty International*¹²². Charakterystycznym elementem jego wizerunku, osobowości był wąsik a’la Adolf Hitler – podobny nosił także inny Żyd – Hilary Minc, wspomniany już główny inicjator „bitwy o handel”, która na okres prawie pół wieku zdeformowała polską gospodarkę¹²³. Cezary Monderer-Lamensdorf – przed objęciem stanowiska wiceszefa WUBP w Lublinie (którym faktycznie kierował) – był organizatorem i pierwszym kierownikiem Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Mielcu. Był znany ze swej gorliwości w doraźnym zwalczaniu opozycji niepodległościowej i aktywności w budowie *nowej rzeczywistości* w powojennej Polsce. Ówczesny reżim komunistyczny kierował go w miejsca najbardziej zapalne. W latach 1945-1951 był także szefem WUBP w Krakowie, Szczecinie i Łodzi¹²⁴.

---

¹²⁰ Cezary Monderer-Lamensdorf był szefem WUBP w Lublinie w okresie od 13 lutego 1947 r. do 30 czerwca 1951 r., Z. Nawrocki, *Wspomnienia Jana Gorlińskiego pierwszego szefa PUBP w Mielcu (wrzesień 1944 – maj 1945)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 1(2004), s. 363-364; M. Choma-Jusińska, M. Durakiewicz, S. Poleszak, R. Surmacz, *Twarze lubelskiej bezpieki*, Lublin 2007, s. 14.

¹²¹ J. Konefał, *Zabić Wojciecha Lisa „Mściciela”*. *Studium jednej z komunistycznych zbrodni*, w: *Mielec i powiat mielecki w latach 1944-1956*, red. Z. Nawrocki, J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 84; Z. Nawrocki, *Wspomnienia Jana Gorlińskiego...*, s. 364.

¹²² J. Konefał, *Zabić Wojciecha Lisa...*, s. 84.

¹²³ Hilary Minc – Żyd, członek najściślejszego kierownictwa prostalinowskiego reżimu komunistycznego w Polsce Ludowej; członek Komisji Bezpieczeństwa KC PZPR, nadzorującej aparat represji stalinowskich; odpowiedzialny za wprowadzanie modelu gospodarki opartego na sowieckich wzorach; autor „planu akcji antyklerykalnej”, J. Poksiński, *Przeciw Kościołowi...*, s. 138; J. R. Nowak, *Inne sfery stalinizacji*, „Nasz Dziennik” 223(2006), s. 18-20; *Encyklopedia PWN* 2004.

¹²⁴ J. Konefał, *Zabić Wojciecha Lisa...*, s. 84; Z. Nawrocki, *Wspomnienia Jana Gorlińskiego...*, s. 364.

Ryc. 4. Major Jan Gorliński *vel* Cezary Monderer-Lamensdorf – wiceszef WUBP w Lublinie w okresie od 13 lutego 1947 r. do 30 czerwca 1951 r.¹²⁵

Źródło: J. Pisuliński, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Mielcu i jego działalność w latach 1944-1956*, w: *Mielec i powiat mielecki w latach 1944-1956*, red. Z. Nawrocki, J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 164.

Szarzy obywatele polscy, którzy niejednokrotnie zwracali się do Cezarego Monderera-Lamensdorfa, o zwolnienie swoich bliskich z ubeckich kazamat, myśleli, że jest on *człowiekiem z sercem Polaka*. Było to błędne mniemanie, gdyż ówczesny wiceszef WUBP w Lublinie „Jan Gorliński” był, ale tylko „z” polsko brzmiącym nazwiskiem i to „kupionym”, a „z sercem” – to już Żyda, zagorzałego stalinowskiego komunisty, wrogo usposobionego do Polaków – patriotów, w szczególności do katolików. W odpowiedzi na błagalne wnioski polskich obywateli o przyspieszenie postępowań w sprawach ich bliskich, bądź o wypuszczenie ich na wolność, funkcjonariusze lubelskiego WUBP, pracujący pod jego kierownictwem, bezzasadnie przedłużali postępowania karne i przetrzymywali Polaków osadzonych w ubeckich kazamatach. Natomiast na prośby zainteresowanych losem swych bliskich, o jakąkolwiek

---

¹²⁵ Z. Nawrocki, *Wspomnienia Jana Gorlińskiego...*, s. 363-364.

informację o powodach i miejscu ich uwięzienia – mondererowscy ubecy odpowiadali, ale milczeniem¹²⁶.

Oceniając przebieg „bitwy o handel” na Lubelszczyźnie – należy podkreślić, iż także lubelski WUBP, kierowany w latach 1947-1951 przez prostałiniowskiego żydowskiego komunistę Cezarego Monderera-Lamensdorfa odegrał w niej wprawdzie negatywną, ale decydującą rolę. WUBP w Lublinie i podległe mu terenowe placówki – lubelskie Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego, obok LDKS aktywnie uczestniczyły w zniewalaniu powojennego społeczeństwa Ziemi Lubelskiej, drogą bezprawnych, nieuzasadnionych represji, które służyły umacnianiu władzy prosowieckiego reżimu komunistycznego i zarazem eliminacji zachowań Polaków o charakterze patriotycznym.

POLISH WAYS TO SOCIALISM. SOVIETISATION OF TRADE IN THE LUBLIN REGION (1944-1954)

Summary

The article concerns the policy of communistic authorities towards the private trade sector in the Lublin region between 1944 and 1954 (the policy was analogous in entire Poland) – especially during so-called “the battle for trade”, the aim of which was a definite termination of the class of traders.

Sovietisation of trade in post-war Poland, more commonly known as “the battle for trade” was one of the most principal nationwide undertakings by the pro-Stalinist communistic regime of that time managing Poland and appointed by Joseph Stalin, the purpose of which was the general sovietisation of the Republic of Poland before the country could finally join the structure of the Union of Soviet Socialist Republics. The prelude to sovietisation in the Lublin region occurred at the turn of 1946 and 1947. The climax took place between 1947 and 1948 and the period of decadence between 1949 and 1951, although it can be accepted that actually “the battle for trade” was going on until 1989 that is, until the time of political transformation in Poland and the return to the free-market economy. During the period of “the battle for trade”, as the result of repressive policy of the communistic authorities towards traders, the private trade sector almost entirely disappeared. The total termination of trade resulted in the fact that people in cities and the countryside lacked sufficient supplies of basic foodstuffs and industrial articles. Badly managed nationalized trade sectors –

---

¹²⁶ IPN-O/Lu, zespół archiwalny nr IPN Lu-012 – *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie*, sygn. 124, t. 129, k. 8-9, 16, 19-20, 26-27, 54, 83.

state-owned and cooperatives – were unable to provide the country with proper food supplies. The communistic regime and its incompetent economical policy caused chaos but attempted to soothe it by delivering basic foodstuffs and introducing the system of food ration coupons temporarily, which became the characteristic means of food distribution in the period of the People's Republic of Poland.